

**TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI ÖZEL
TASARRUFLAR VE DOĞRUDAN YABANCI
YATIRIMLAR ARASINDAKİ
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ**

Yüksek Lisans Tezi

Kübra AKKOÇ

Kütahya - 2025

T.C.
KÜTAHYA Dumlupınar Üniversitesi
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü
Maliye Anabilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

**TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI ÖZEL TASARRUFLAR VE
DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ARASINDAKİ
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ**

Danışman:
Prof. Dr. Hatice DAYAR

Hazırlayan:
Kübra AKKOÇ

Kütahya - 2025

Kabul ve Onay

KÜTAHYA DUMLUPINAR ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

Maliye Ana bilim dalında, 202285391009 öğrenci numaralı, Kübra AKKOÇ'un hazırlamış olduğu *“TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI ÖZEL TASARRUFLAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ”* başlıklı yüksek lisans tez çalışması ile ilgili tez savunma sınavı jüri tarafından yapılmış ve adayın tezinin OY BİRLİĞİ ile kabul edilmesine karar verilmiştir.

15/01/2025

Tez Jürisi	İmza	
	Kabul	Ret
Prof. Dr. Hatice DAYAR (Danışman)		
Prof. Dr. Fazlı YILDIZ		
Dr. Öğr. Üyesi Serhat GÖZEN		

Onay

Doç. Dr. Eray ACAR

Enstitü Müdürü

Bilimsel Etik Bildirimi

Yüksek Lisans tezi olarak hazırladığım “*Türkiye’de Bütçe Açıkları Özel Tasarruflar ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisi*” adlı çalışmanın öneri aşamasından sonuçlandığı aşamaya kadar geçen süreçte bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle uyduğumu, tez içindeki tüm bilgileri bilimsel ahlak ve gelenek çerçevesinde elde ettiğimi, tez yazım kurallarına uygun olarak hazırladığımı, bu çalışmamda doğrudan veya dolaylı olarak yaptığım her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğunu beyan ederim.

15/01/2025

Kübra AKKOÇ

Özgeçmiş

İlkokul ve ortaokul öğrenimlerini Bursa Rahmiye Malcıoğlu Okulu'nda aldı. Lise eğitimine ise Bursa Hasan Ali Yücel Anadolu Lisesi'nde devam etti. 2015 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Kamu Yönetimi Bölümünü kazandı ve 2019 yılında mezun oldu. 2022 yılında Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Maliye Anabilim Dalında Yüksek Lisans eğitimine başladı.

ÖZET

TÜRKİYE’DE BÜTÇE AÇIKLARI ÖZEL TASARRUFLAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

AKKOÇ, Kübra
Yüksek Lisans Tezi, Maliye Anabilim Dalı
Tez Danışmanı: Prof. Dr. Hatice DAYAR
Ocak, 2025, 74 sayfa

Küreselleşen ekonomilerde devlet, politika hedeflerine uygun değerlendirmede önemli role sahiptir. Bu bağlamda bütçe açıkları, hükümet politikalarının uygulanmasında kritik bir etken olarak öne çıkmaktadır. Bütçe açığı, devlet gelirinin giderlerini karşılayamadığı durumlarda ortaya çıkmaktadır ve mali disiplin ile etkin vergi politikalarıyla yönetilebilir. Ancak yüksek bütçe açıkları, özel tasarruf oranları ve doğrudan yabancı yatırımlar (DYY) üzerinde olumsuz etki yaratabilir. Bu durum, ekonomik istikrarı olumsuz etkileyebilirken sürdürülebilir büyümeyi de engelleyebilir.

Bu çalışma, bütçe açığının özel tasarruf ve DYY arasındaki nedensellik ilişkisini incelemek için 1990-2021 dönemlerine ait yıllık veriler kullanılarak Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir. Analiz sonucuna göre; bütçe açığı, özel tasarruf ve DYY arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı ortaya konulmuştur. Ayrıca, tasarruflardan bütçe açığına tek yönlü ilişki; bütçe açığından doğrudan yabancı yatırımlara doğru tek yönlü ilişki tespit edilmiştir. Başka ifadeyle, düşük tasarruf oranlarının bütçe açıklarını arttırabileceği, tersi durumda bir ilişkinin olmadığı; yüksek bütçe açıklarının yatırımcı güvenini zayıflatarak yabancı yatırımları olumsuz etkileyebileceği sonucuna ulaşılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bütçe Açığı, Johansen Eşbütünleşme Testi ve Granger Nedensellik Testi, Tasarruf, Yatırım

ABSTRACT**THE CAUSAL RELATIONSHIP BETWEEN BUDGET DEFICITS,
PRIVATE SAVINGS AND FOREIGN DIRECT INVESTMENTS IN
TURKEY****AKKOÇ, Kübra****Master Thesis, Department of Public Finance****Supervisor: Prof. Dr. Hatice DAYAR****January, 2025, 74 pages**

In globalizing economies, government has an important role in evaluating policy objectives. In this context, budget deficits stand out as a critical factor in the implementation of government policies. Budget deficits occur when state revenues cannot cover their expenses and can be managed with fiscal discipline and effective tax policies. However, high budget deficits can have a negative impact on private savings rates and foreign direct investments. This situation can negatively affect economic stability and hinder sustainable growth.

This study examines the causality relationship between budget deficit and private savings and foreign direct investments using annual data for the periods of 1990-2021 using Johansen Cointegration and Granger Causality tests. According to the analysis results; a long-term relationship between budget deficit, private savings and investments has been revealed. In addition, a one-way relationship from savings to budget deficit; a one-way relationship from budget deficit to foreign direct investments has been determined. In other words, low savings rates can increase budget deficits, and there is no relationship in the opposite case; It was concluded that high budget deficits could negatively affect foreign investments by weakening investor confidence.

Keywords: Budget Deficit, Investment, Johansen Cointegration Test and Granger Causality Test, Savings

ÖN SÖZ

Yapılan çalışmada “Türkiye’de Bütçe Açıkları Özel Tasarruflar ve Doğrudan Yabancı Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisi” araştırılmıştır.

Tüm yaşantım boyunca, hayatımın her alanında olduğu gibi çalışmam boyunca yanımda olan ve desteklerini esirgemeyen katkıları çok büyük olan sevgili Anne ve Babama, hayatımın her alanında destek olan sevgili kardeşlerim Büşra ve Serdarhan’a minnettarım.

Bu çalışmayı hazırlama evresinde bana yardımcı olan, akademik ve kişisel gelişimimde büyük katkılar sağlayan danışman hocalarım Prof. Dr. Hatice DAYAR’a ve Doç. Dr. Metin BAŞ’a, teşekkürlerimi ve saygılarımı sunarım.

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖZET.....	v
ABSTRACT	vi
TABLolar LİSTESİ.....	x
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xi
KISALTMALAR.....	xii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARIYLA İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

1.1. BÜTÇE AÇIĞI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ.....5

1.1.1. Bütçe Açığı Kavramı	5
1.1.2. Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri	5
1.1.2.1. Genel Amaçlı Bütçe Açıkları.....	6
1.1.2.1.1. Geleneksel Açık	6
1.1.2.1.2. Konsolide Açık.....	6
1.1.2.1.3. Birincil Açık.....	7
1.1.2.1.4. İşlemsel Açık.....	7
1.1.2.1.5. Nakit-Tahakkuk Açığı	8
1.1.2.1.6. Yarı Mali Açık (Gizli Açık).....	8
1.1.2.1.7. Nominal-Reel Bütçe Açığı	9
1.1.2.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı.....	9
1.1.2.2.1. Cari-Sermaye Açığı.....	9
1.1.2.2.2. Dış Ticaret Açığı	10
1.1.2.2.3. Yapısal-Konjonktürel Açık.....	10
1.1.2.2.4. Operasyonel (işlevsel) Bütçe Açığı.....	11
1.1.2.2.5. İhtiyati Açık.....	11

1.2. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ.....12

1.2.1. Bütçe Açıklarının Nedenleri	12
1.2.1.1. Yapısal Nedenler.....	13
1.2.1.2. Ekonomik Nedenler.....	14
1.2.1.3. Sosyal Nedenler.....	15
1.2.1.4. Siyasi Nedenler	15
1.2.1.5. Askeri Nedenler.....	16
1.2.1.6. Doğal Nedenler	16
1.2.2. Bütçe Açığının Finansman Yöntemleri	17

1.3. BÜTÇE AÇIKLARIYLA İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR.....19

1.3.1. Klasik Yaklaşımda Bütçe Açığı.....	19
1.3.2. Neoklasik Yaklaşımda Bütçe Açığı.....	20

1.3.3. Keynesyen Yaklaşımda Bütçe Açığı	20
1.3.4. Ricardocu Yaklaşımda Bütçe Açığı.....	21
1.3.5. Monetarist (Parasalcı) Yaklaşımda Bütçe Açığı.....	22
1.4. TÜRKİYEDE BÜTÇE AÇIKLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ.....	22
1.4.1. 1923-1945 Kuruluş Dönemi	23
1.4.2. 1946-1960 Arası II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem.....	25
1.4.3. 1960-1980 Arası Planlı Kalkınma Dönemi	26
1.4.4. 1980-1990 Dönemi Ekonomi Politikaları.....	28
1.4.5. 1990 Dönemi Sonrası Ekonomi Politikaları	29

İKİNCİ BÖLÜM

TASARRUFLAR VE YATIRIMLARIN İKTİSADİ ETKİSİ

2.1. TASARRUF KAVRAMI VE TASARRUF TÜRLERİ	40
2.2. TASARRUF İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR.....	42
2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN KAPSAMI VE BELİRLEYİCİLERİ	45
2.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Kapsamı	45
2.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri	47
2.4. DÜNYA EKONOMİLERİNDE BÜTÇE AÇIKLARI, ÖZEL TASARRUFLAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNE TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR DERLEMESİ.....	49

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BÜTÇE AÇIKLARI, ÖZEL TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR ARASINDAKİ NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

3.1. BİRİM KÖK TESTİ	54
3.2. VAR (VEKTÖR OTOREGRESYON) MODELİ.....	56
3.3. JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ	57
3.4. VEKTÖR HATA DÜZELTME MODELİ.....	58
3.5. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ.....	59
SONUÇ.....	61
KAYNAKÇA.....	65
DİZİN	74

TABLOLAR LİSTESİ

Sayfa

Tablo 1.1: 1924-1945 Yılları Arası Bütçe Verileri (Milyon TL)	24
Tablo 1.2: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi	37
Tablo 1.3: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir Başlangıç Hedefleri	37
Tablo 2.1: Falzoni'ye göre Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) Kategorileri.....	47
Tablo 2.2: Literatürde Bütçe Açığı, Tasarruf ve Yatırım Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Uygulamalı Çalışmalar	50
Tablo 3.1: Modele İlişkin Veri Seti Tanımlaması	54
Tablo 3.2: Model 1 Birim Kök Testi Sonuçları	55
Tablo 3.3: Bilgi Kriterlerine Göre Gecikme Uzunluğu Verileri	57
Tablo 3.4: Johansen Eşbütünleşme Testi	57
Tablo 3.5: Model 1 için Vektör Hata Düzeltme Modeli Sonuçları (Uzun Dönem).....	58
Tablo 3.6: Granger Nedensellik Testi	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Sayfa

Şekil 1.1: Bütçe Açıklarının Nedenlerini.....	13
Şekil 1.2: Kamu Açığı ve Enflasyon İlişkisi.....	18
Şekil 1.3: 1946-1960 Dönemine İlişkin Kamu Gelir, Kamu Gider ve Bütçe Dengesi.....	26
Şekil 1.4: Grafik Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH'ye Oranı (2002-2012) (%).....	30
Şekil 1.5: Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Denge (2008-2013) (Milyon TL)	31
Şekil 1.6: Bütçe Dengesi/GSYH'nın Gelişimi, 1970-2016 (%).....	32
Şekil 1.7: Bütçe Açığının Finansmanı/GSYH, 1970-2016, (%).....	34
Şekil 1.8: 2002-2022 Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Dengenin GSYH'ye Oranları (%)...	35

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı Geçen Eses
ADF	Genişletilmiş Dickey-Fuller
AIC	Akaike
ARDL	The Autoregressive Distributed Lag
COVID-19	Corona Virus Disease
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırım
FPE	Final Prediction Error
GSYİH/GSYH	Gayrisafi Yurt İçi Hasıla
HQ	Hannan Quinn
IMF	Uluslararası Para Fonu
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
LR	Likelihood Ratio
MB	Merkez Bankası
PP	Phillips ve Perron
SC	Schwarz
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
VAR	Vektör Otoregresyon Modeli
VECM	Vektör Hata Düzeltme Modeli

TEZ METNİ

GİRİŞ

Bütçe açığı, devletin bütçe giderlerinin gelirlerini aşması durumunda ortaya çıkan bir mali dengesizliği ifade etmektedir. Bu durumun yönetimine ilişkin farklı iktisadi teoriler, çeşitli perspektifler sunmaktadır. Bu yaklaşımlar bütçe açıklarının nedenleri, sonuçları ve finansmanına yönelik politikaların oluşturulmasında referans olmaktadır. Klasik yaklaşım, kamu harcamalarının yalnızca vergi geliriyle finansmanı savunurken bütçe açıklarının uzun vadede enflasyon, işsizlik ve ekonomik dengesizlere yol açabileceğini öne sürmektedir. Klasik teoriye göre borçlanma kaçınılmazsa sermaye piyasalarından uzun vadeli borçlanma önerilmektedir. Neoklasik yaklaşıma göre bireylerin tüketimlerini yaşam süreleriyle sınırlı olarak planladığı varsayılmaktadır. Bütçe açıklarının cari vergiler yerine tahvil ihracıyla finanse edilmesi toplam tüketimi artırırken ulusal tasarruf düzeyini azaltmaktadır. Bu durum ise faiz oranının yükselmesine özel yatırımları ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkileyebilir.

Keynesyen yaklaşımda, bütçe açıkları ile cari işlemler açıkları arasında güçlü ilişki olduğu savunulur. Kamu harcamalarındaki artış ve vergi indirimlerinin tüketim harcamalarını arttırarak milli gelir üzerinde çarpan etkisi yaratacağı belirtilmektedir. Ancak artan tüketim ithalat talebini arttırarak cari işlemler dengesini olumsuz yönde etkileyebilir. Keynesyen yaklaşımda ikiz açık hipotezi çerçevesinde, bütçe açıklarının iç borçlanmayı ve faiz oranlarını arttırarak döviz kurlarını düşürdüğü bunun da cari açık üzerinde olumsuz etki yarattığı teorik olarak öne sürülmektedir. Ricardocu yaklaşımda ise bütçe açıklarının cari işlemler dengesi üzerinde bir etkisinin olmadığı ileri sürülür. Bireylerin, bütçe açıklarının gelecekteki vergi artışlarına yol açacağını öngörerek tasarrufların arttıracağı varsayımına dayanmaktadır. Ricardocu yaklaşıma göre bütçe açıklarının tasarruf, yatırım ve ekonomik büyüme üzerinde belirgin etkisinin bulunduğu belirtilmektedir. Monoterist yaklaşımda ise bütçe açıklarının toplam talep üzerinde etkisinin sınırlı olduğu ve temel belirleyicinin para politikası olduğu savunulmaktadır. Monetaristler, bütçe açıklarının finansman yöntemlerinde devletin rolünü sınırlı tutmayı ve piyasa mekanizmalarının öncelikli olması gerektiğini önermektedir.

Bütçe açıklarının nedenleri incelendiğinde; ihracatın uluslararası pazarda rekabet gücünün yetersizliği, yetersiz yurtiçi tasarruflar gibi nedenlerle dış borçlanmaya yönelme, kamu gelirindeki düşüşler, ithalat talebindeki artışlar ve doğrudan yabancı sermaye akışının sınırlılığı gibi faktörler belirtilebilir. Bu nedenler bütçe açıklarının

oluşumunda ve finansmanında belirleyici rol oynayabilir. Türkiye ekonomisi ele alındığında geçirilen yeniden yapılanma süreçleri ve uygulanan yeni ekonomi politikaları bütçe açıklarını kontrol altına almayı ve harcamalar ile gelirler arasında denge kurmayı hedeflemektedir. Bu süreçte hükümetin temel görevi bütçe açıklarını finanse ederek ekonomik durgunluğu önlemek için stratejiler önermektir. Türkiye’de bütçe açığı finansmanında izlenen stratejiler, ekonomik koşullara ve dönemin politikalarına bağlı olarak değişiklik göstermiştir. Cumhuriyetin ilk yıllarında, bütçe açıkları Merkez Bankası (MB)’ndan alınan kısa vadeli avanslarla finanse edilirken 1980 yıllarında dış ve iç borçlanma yöntemleri ön plana çıkmış bu dönemde ise enflasyon oranlarında artış meydana gelmiştir. 1994 ekonomik krizinin ardından MB’sı kısa vadeli avans kullanımını sınırlandırılması üzerine ise 2002 yılından itibaren bütçe açıkları para basımı yöntemi yerine piyasa borçlanmasıyla finanse edilmeye başlanmıştır.

Bütçe açıklarının giderek artan rekabet ortamında yeni araştırma konularına olanak sağlamıştır. Farklı yaklaşımlarla incelenen bütçe açıkları için yatırım ve tasarruf konusu da inceleme alanlarına fırsat tanımıştır. Bu çalışmanın değişkenleri olarak belirtilen özel tasarruf; hanehalkı ve şirketlerden elde edilirken, DYY transferi de bütçe açıkları için önem arz etmektedir. Bütçe açıkları ile yatırım- tasarruf ilişkisi ekonomide sermaye akışı, borçlanma ve kaynak kullanımı dinamiklerini yorumlamak açısından temel bir bağlantı olarak belirtilebilir. Bu durumda bütçe açığının özel tasarruflara etkisi; kamu tasarruflarının azalmasıyla toplam yurtiçi tasarruf miktarı düşerken, buna bağlı olarak kamu tasarruflarının özel tasarrufları her zaman karşılayamamasından dolayı sermaye birikiminde sınırlandırılabilir. Diğer taraftan bütçe açığı ile DYY ilişki incelendiğinde yüksek bütçe açığının ekonomik güveni sarsabileceği, doğru politikalarla ve açıkların büyüme için kullanılmasıyla yabancı yatırımların artabileceği ifade edilebilir.

Bu kapsamda bu çalışma üç bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın “Bütçe Açığı İle İlgili Teorik Yaklaşımlar” adlı birinci bölümünde, bütçe açığı, bütçe açığı ölçüm yöntemleri, bütçe açığının nedenleri, bütçe açığı ile ilgili teorik yaklaşımlar ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

Çalışmanın “Tasarruf ve Yatırıma İlişkin Teorik Çerçeve” adlı ikinci bölümünde tasarruf kavramı, tasarruf türleri, tasarrufu belirleyen etkenler ve tasarruf teorileri, DYY kapsamı ve belirleyicileri, bütçe açıkları, özel tasarruflar ve doğrudan yabancı yatırımlar üzerine teorik ve ampirik literatür derlemesi ile ilgili konular üzerinde durulmuştur.

Çalışmanın “Bütçe Açıkları, Özel Tasarruflar ve Yatırımlar Arasındaki Nedensellik İlişkisi” adlı son bölümünde ise araştırmanın amacı, araştırmanın önemi, araştırmanın kısıtları ve sınırlılıkları, araştırmanın yöntemi ele alınmaktadır. Sonuç ve öneriler kısmında ise konuya yönelik genel bir değerlendirme yapılmakta ve elde edilen bulgular çerçevesinde öneriler sunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM
BÜTÇE AÇIKLARIYLA İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Dünya ekonomilerinde devlet stratejileri önemli bir paya sahiptir. Hükümetler elinde önemli bir araç olan kamu bütçesini politika amaçlarına uygun olarak harcamalarına yönlendirilmesinde etkin bir işleve sahiptir. Devletin bütçe giderlerinin, gelirlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkan açığı finanse etmesi için farklı görüşler ortaya atılmıştır. Ekonomi politikaları sonucunda hükümetin görevi ise bütçe açığının artmasını önleyip bunun gerektirdiği harcamalar ile devletin geliri arasında ilişki kurup bütçe açığını finanse ederek durgunluğu önlemeye çalışılmak olarak belirtilebilir.

1.1. BÜTÇE AÇIĞI VE ÖLÇÜM YÖNTEMLERİ

1.1.1. Bütçe Açığı Kavramı

Ekonomik, sosyal ve siyasal olarak önem arz eden bütçe için çeşitli tanımlar mevcuttur. Sözlük anlamında bütçe *“Gelecekteki belirli bir dönemde gerçekleşmesi öngörülen gelir ve giderlerin karşılıklı tahminlerini içeren cetvel veya plan”* olarak tanımlanırken kavramsal olarak ise hükümetin veya diğer kamu kuruluşlarının gelecek belirli bir dönem içerisindeki kamu gelirleri ve giderlerine izin veren bir tasarruf olarak tanımlanabilir (Topalhan Demirkapı, 2022).

Bütçe açığı ise; devletin bir bütçe dönemi içerisinde bütçe gelirleri ve giderlerinin arasındaki dengede giderlerin gelirlerden fazla olduğu durumda ortaya çıkan açığı göstermektedir (Özmen, 2019). Diğer bir ifadeyle bütçe açığı; bütçe giderlerinin bütçe geliri tarafından karşılanmaması olarak ifade edilebilir. Bütçe açığının oluşmasında ise devletler açığın kapatılması için parasal finans ya da borçlanma aracılığı yolunu tercih edebilirler. Bu durumda parasal olarak sağlanan finansman ekonomide enflasyonist sonuçlara neden olabilir (İpek ve Akar, 2016).

1.1.2. Bütçe Açığı Ölçüm Yöntemleri

Makroekonomik denge için önemli olan bütçe açığının politika reçetelerinin hakkında yanıltıcı sonuçlara yol açmaması adına doğru ölçüm yöntemi, nereden ve nasıl finanse edildiği, bütçe açığı yorumunun dikkatle yapılması gerekliliği önem arz etmektedir. Bütçe açıklarının ekonomik etkilerinin doğru tahmini ve tanımlanması için toplam talep, yurtiçi tasarruf, yatırım, ekonomideki uzun dönem reel büyüme oranı, bütçe dengesi, bütçe açığındaki tek düzelik olmaması gibi durumların ekonomiler arasındaki

uyumsuzluğunu arttırmaması için ölçümün doğru yapmak gereklidir (Akın, 2018; Barış, 2015).

Bütçe açığı ölçüm yöntemlerinin değerlendirilmesi için farklı açık ölçüm yöntemleri bulunmaktadır. Bunlar genel amaçlı bütçe açıkları; “*geleneksel açık , konsolide açık, birincil açık, işlemsel açık, nakit - tahakkuk açığı, yarı mali açık (gizli açık), nominal -reel bütçe açığı*” özel amaçlı bütçe açıkları; “*cari açık, sermaye açığı, dış ticaret açığı, yapısal – konjonktürel açık, operasyonel (işlevsel) açık, ihtiyati açık*” olarak belirtilebilir (Erkol, 2019).

1.1.2.1. Genel Amaçlı Bütçe Açıkları

1.1.2.1.1. Geleneksel Açık

Kamunun toplam giderleri ve gelirleri arasındaki fark olarak belirtilen borçlanma dahil edilmeyen geleneksel bütçe açığında yalnız merkezi hükümetin bütçe açığı dikkate alınırken diğer kamu kuruluşlarının bütçe açık ve fazlası gerçek boyutu yansıtmamakla birlikte makroekonomik politikalarda yanıltıcı yorumların yapılmasına neden olmaktadır (Erkol, 2019; Koç Yıldız, 2017). Diğer bir ifadeyle nakit bazlı açık olarak belirtilen geleneksel açık türünde kamu harcaması borçlanma faiz ödemesini kapsayan, borç ana para ödemelerini ve hasılat hesabının borçlanma gelirini kapsamayan bir yöntem olan harcama ve gelir arasındaki farkın hesaplanması olarak da ifade edilebilir. Kısaca; geleneksel açık borç faiz ödemelerinin gider olarak kaydedildiği, borç gelir ödemelerinin gider olarak kaydedilmediği, borçlanma ile elde edilen hasılatın ise bütçe gelirinde gösterilmediği ölçüm türü olarak belirtilebilir. Standart muhasebe sisteminin olmaması nedeniyle geleneksel açığın uluslararası kullanımı için zorluk yaşanabilmektedir (Akan ve Ay, 2023).

1.1.2.1.2. Konsolide Açık

Bu bütçe açığında mali yılbaşında öngörülen bütçe geliriyle (vergi gelirleri, vergi dışı gelirler; özel gelirler ve fonlar) öngörülen katma bütçe gelirinin (ayrı bir tüzel kişilik, bankalar, Karayolları Genel Müdürlüğü vb.) toplamından TBMM, Bakanlıklar, Genel Kurmay Başkanlığı gibi kuruluşların yıl boyunca yapacakları öngörülen harcamalarını karşılayamaması harcamaların fazla olması bütçe geliriyle gideri arasındaki fark olarak belirtilmektedir. Diğer bir ifadeyle; konsolide bütçe açığı (merkezi yönetim bütçesi) özel

ve genel bütçeli idarelerin gelirinin giderinden fazla olduğu durumu belirtmektedir (Börü, 2022).

1 Ocak 2006 tarihinden itibaren 5018 sayılı “*Kamu Mali Yönetim ve Kontrol Kanunu (KMYK)*” ile birlikte ekonomik ve mali analizlere daha uygun bütçe kodlama sistemine geçilmiştir. Bütçe türlerinin isimleri değiştirilerek “*Konsolide Bütçe*” kavramı yerine “*Merkezi İdare Bütçesi*” denilmiştir. Buna göre bütçe açığı ve fazlası ölçümü aşağıda formüle edilmiştir (Akin, 2018).

- Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları = Genel Bütçe Harcamaları + Özel Bütçe Harcamaları + Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçeleri Harcamaları
- Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri = Genel Bütçe Gelirleri + Özel Bütçe Gelirleri + Düzenleyici ve Denetleyici Kurum Bütçeleri Gelirleri
- Merkezi Yönetim Bütçe Açığı/Fazlası = Merkezi Yönetim Bütçe Gelirleri - Merkezi Yönetim Bütçe Harcamaları

1.1.2.1.3. Birincil Açık

Birincil açık, geleneksel açık ile faiz ödemelerinin farkı olarak tanımlanmaktadır. Faiz dışı açık (birincil açık) maliye politikasının sürdürülebilirliği, para politikasının ise borç ödemelerinin faizler üzerindeki etkisini kontrol etmek için imkan vermektedir. Maliye politikasının etkinliğinin ölçülmesi için faiz dışı açığın kullanılması yanıltıcı sonuçlardan uzaklaştıracaktır. Bunun nedeni ise para politikasının etkinliğinden arındırılması olarak belirtilebilir (Akan ve Ay, 2023).

Faiz dışı açık hesaplamalarında makro göstergelere (döviz kuru, faiz oranı, fiyatlar vb. parametreler) dikkat edilmesi gerekmektedir. Bu parametrelerin maksimum büyük-küçük çıkması gibi negatif sonuçların meydana gelmemesi için uzun dönem değerler göz önünde bulundurulmalıdır. Ekonomilerde devamlı halde faiz dışı açık vermesi olası bir durum olmadığı için bu açık bulunuyorsa açığın indirgenmesi gereklidir (Akkum, 2020).

1.1.2.1.4. İşlemsel Açık

Operasyonel açık (işlemsel açık) birincil açıkta olduğu gibi faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla değil, enflasyon etkisi ile aşınmaya uğrayan kısmın çıkarılmasıyla bulunan

açık türü olarak tanımlanabilir. Diğer bir deyişle, operasyonel açık, faiz ödemelerinin reel kısmı olarak ifade edilebilir. İşlemsel açık aşağıda formüle edilmiştir (Kılıç Satıcı, 2019).

- İşlemsel Bütçe Açığı = Faiz Dışı Bütçe Dengesi + Reel Faiz Ödemeleri
- İşlemsel Bütçe Açığı = Geleneksel Bütçe Açığı – Faiz Ödemelerinin Enflasyondan Aşınan Kısmı

Enflasyonist süreç içerisinde olan ülkelerde daha çok rastlanılan işlemsel açık devlet borç senedi faiz oranı üstünde olması durumunda ortaya çıkmaktadır. Ekonomilerin enflasyon oranıyla ilgili öngörülemez durumu operasyonel açığın belirlenmesini engellerken enflasyon oranındaki yüksek artış ve azalışlar ise bütçe açığının doğru hesaplanmasında güçlük çıkarmaktadır (Akın, 2018).

1.1.2.1.5. Nakit-Tahakkuk Açığı

Nakit açığı, mali dönem süresince yapılan nakdi ödemelerle kamu geliri arasındaki harcama lehine olan fark olarak belirtilmektedir. Türkiye’de nakit açık, konsolide bütçe açığına avansların eklenmesi bütçe emanetlerinin çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır. Dönem sonu mali açık (tahakkuk açığı) ise; kamu kesim işlemlerinin gerçekleşip gerçekleşmediğini dikkate almadan mali yıl boyunca hükümetin kullanacağı kaynakları belirlemeyi amaçlamaktadır. Nakit açığı ile tahakkuk açığı arasındaki fark; nakit esasında kamu kesiminin bir mali yıl boyunca yalnız fiili olarak ödeme yaptığı harcamalar ile fiili olarak elde ettiği gelir arasındaki fark esas alınırken; tahakkuk esasında fiili olarak harcamaların yapılmış ve gelirlerin elde edilmesine bakılmadan kamu kesiminin kullanılabilir kaynaklarının belirlenmesi ve maliye politikasının etkinliğinin sonuçlarını görmek amaçlanmaktadır. Nakit ödemelerin normal muhasebe dönemini aşan gecikmeleri, bütçe emanetleri ile avanslardaki gelişmelerin dikkate alınması da nakit açık ve tahakkuk açık arasındaki belirgin bir fark olarak belirtilebilir. Gecikmeler ise ödenmesi gerekli borçların birikmesine bu durum ise açığın toplam talep üzerindeki etkisinin belirlenmesini zorlaştırarak ekonomide daraltıcı sonuçlar oluşturabilmektedir (Bayrak, 2013).

1.1.2.1.6. Yarı Mali Açık (Gizli Açık)

Gizli açık ekonomi içerisinde gerçekleşip bazı nedenler sebebiyle hükümetin resmi bütçe verilerinde görünmeyen işlemler olarak belirtilebilir. Bütçe verilerinde yer almayan bu açık türünde makroekonomik etkiler ve bütçenin büyüklüğü tam olarak

anlaşılamayacağı için yarı mali işlemlerin gruplandırılması bilinmelidir. Bu açık türünde tam bilginin belirli olmaması sonucunda açığın tespiti hatalı sonuçlara neden olduğu için bütçe açığı belirsizliği hesaplamasında yarı mali açık yöntemi tutarlı sonuçlar vermeyebilir (Çobanoğulları, 2019).

1.1.2.1.7. Nominal-Reel Bütçe Açığı

Nominal bütçe açığı; bir hükümetin nominal kamu gideri ile nominal kamu geliri arasındaki fark olarak belirtilirken, reel bütçe açığı ise reel kamu giderleri ile reel kamu geliri arasındaki fark olarak belirtilmektedir. Nominal ve reel bütçe açığının hesaplama farkı enflasyonla ilişkili olmasıdır. Enflasyon eşitliğinin sıfır olması durumunda her iki açığın birbirine eşitliği söz konusu olabilirken, enflasyon farkının artması ise aradaki farkın artacağını göstermektedir. Nominal bütçe açığında enflasyonun önemi yüksek enflasyona sahip ülkeler için öznel bir nitelik taşıdığı için bütçe açığını doğru yansıtmayabilir. Reel bütçe açığında ise bütçe kalemleri üzerindeki olumsuz etkileri minimum düzeyde indirgemesi, borç stoklarında konjonktürel dalganın makroekonomik etkisini nominal açığa göre daha anlamlı ve doğru şekilde yansıtmaktadır. Buna karşın reel bütçe açığında fiyat deflatörüne oranı nominal açığın tümünü almaması ise bütçe açığıyla ilgili net bilgi vermemektedir (Sürmen, 2020).

1.1.2.2. Özel Amaçlı Bütçe Açığı

1.1.2.2.1. Cari-Sermaye Açığı

Cari açık bir ülkede belli bir dönem içinde diğer ülkelerle yapılan ekonomik ve mali ilişkiler, dış ödemeler bilançosu veya dengesinin gösterildiği istatistiksel tabloda izlenirken bu tabloda yer alan mal, hizmet ve sermaye akımı vb. işlemlerinin diğer ülkelerden elde ettiği döviz gelirleri ile diğer ülkelere aktarılan döviz giderlerinin eşitliğiyle ne kadar döviz açığı/fazlası verdiği ve bu açık/fazlanın nasıl finanse edildiğini göstermektedir. Bir ülkede dış ödemeler bilançosunun dengede ya da dengesizlik olması ülkenin uluslararası ödeme gücündeki iyileşmeleri ya da bozulmayı belirlemektedir. Bu durumun olumlu/olumsuz yansımaları ise ülkelerin ekonomik ve mali olarak tercih edilebilirlikleri ve ülke itibarı açısından bir gösterge olarak kabul edilebilir (Kaya, 2016). Bir akım değişken olarak cari açık yinelenen ve finansmanı gerçekleştirilen, tek başına ekonomik bir krizin belirtisi olmayan, cari açığın GSYİH'ye oranı oldukça önemli bir

göstergesi olan diğer bir ifadeyle ülkelere göre değişkenlik gösteren %4-%5 seviyelerin üzerinde olması ise risk olarak belirtilebilir (Güneş ve Yıldırım, 2017).

Cari açık (CA), geleneksel açıktan (GA) sermaye gelirleri (SG) ve yatırım harcamalarının çıkarılması sonucu ortaya çıkan negatif fark olarak belirtilmektedir. Cari açık formülü aşağıdaki gibidir (Çobanoğulları, 2019).

- $CA = \text{Cari harcamalar} - \text{Cari gelirler}$
- $CA = GA - SA$
- $CA = GA - [\text{Yatırım harcamaları} - \text{Sermaye geliri}]$

Sermaye açığı ise; bir ekonomide, yatırım amacıyla borçlanma ile sağlanan fonların geri ödemesi sırasında ödenen faizin yatırımdan edinilen getiri oranından düşük olması durumunda oluşan finansal bir açık olarak ifade edilmektedir. Cari açık ve sermaye açığı, birbirinden farklı kavramlar olup karıştırılmaması gerekmektedir. Ancak sermaye açığı belli durumlarda cari açığın bir sonucu olarak ortaya çıkabilir. Örneğin, cari açığı yüksek olan bir ülke, bu açığı kapatmak amacıyla yabancı yatırımcıları teşvik ederek sermaye açığını azaltmayı hedefleyebilir (Erdoğan, 2023).

1.1.2.2.2. Dış Ticaret Açığı

Bir ülkenin ithalatının, ihracatına göre daha yüksek olması olarak tanımlanabilir. Bu açığın ortaya çıkmasında pek çok ekonomik faktör belirtilebilir. Bunlar arasında; döviz kuru dalgalanmaları, yatırımların azalmasına ve ithalatın daha cazip hale gelmesine yol açabilirken, ihracatın ithalata olan bağımlılığı da önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, ülkenin ihracatında katma değeri düşük ürünlerin yoğunluğu, yüksek teknoloji gerektiren ürünlerin üretilmemesi ve bu sebeple hammadde ile diğer kaynakların işlenmeden yurt dışına ihraç edilmesi de dış ticaret açığının artmasına yol açan unsurlar arasında gösterilebilir (Ketboğa, 2019).

1.1.2.2.3. Yapısal-Konjonktürel Açık

Yapısal bütçe açığı incelendiğinde, ekonominin tam istihdam düzeyinde faaliyet göstermesi durumunda oluşacak bütçe açığını belirtirken; konjonktürel faktörler ise, bu açıktan sapmalara neden olabilmektedir. Bu bağlamda, yapısal bütçe açığı kavramı, konjonktürel bütçe açığının tanımlanmasını mümkün kılmaktadır. Konjonktürel bütçe açığı, geleneksel bütçe açığından yapısal bütçe açığının çıkarılması yoluyla

hesaplanmaktadır. Ayrıca, Keynesyen bakış açısına göre, bütçe açıklarının ekonomik sistemin içsel dinamiklerinden kaynaklanan bir değişken olabileceği öne sürülmektedir (Maraş ve Dumrul, 2019).

1.1.2.2.4. Operasyonel (işlevsel) Bütçe Açığı

İşlevsel açık, diğer bir ifadeyle operasyonel açık, bütçe açığının faiz ödemelerinin eklenmesiyle hesaplanan bir ekonomik göstergedir. Bu kavram, bütçe açığından, enflasyon etkisinden arındırılmış borç faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla belirlenmektedir. Geleneksel açık hesaplamasında faiz ödemelerinin tamamı dikkate alınırken, birincil açık hesaplamasında faiz ödemeleri hesaba katılmamaktadır. İşlevsel açığın hesaplanmasında ise, enflasyondan arındırılmış faiz ödemeleri dikkate alınır. Bu nedenle, faiz yükü ve enflasyon etkisi göz önünde bulundurularak daha doğru bir mali durum analizi yapılabilmektedir (Akan ve Ay, 2023).

1.1.2.2.5. İhtiyati Açık

İhtiyati bütçe açığının hesaplanmasında, özel ve kamu yatırımlarının toplamı ile özel ve kamu tasarruflarının toplamı arasındaki dış tasarruf farkı dikkate alınmaktadır. Hesaplama temel alındığında, ihtiyati bütçe açığı çerçevesinde, özel yatırımların seviyesi ile cari açığın belirleyici faktörler olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. İhtiyati bütçe açığı yönteminin kapsamı değerlendirildiğinde, “reel para talebi, dış kredibilite, özel yatırımlara yönelik ortam, düşük ve istikrarlı bir enflasyon, uygun seviyede reel faiz oranı” bu yöntemin içerdiği unsurlarından oluşmakta olup, söz konusu unsurlar aynı zamanda ihtiyati bütçe açığının temel hedefleri olarak kabul edilmektedir. İhtiyati bütçe açığının temel hedeflerinin, makroekonomik hedeflerle uyumlu olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle, ihtiyati bütçe açığını inceleyen çalışmaların, temel makroekonomik göstergelerle tutarlı bir yapıya sahip olması beklenmektedir (Erkol, 2019).

Bütçe açığı türleri, ülkelerin mali yapılarının sağlıklı yönetimi ve sürdürülebilir ekonomik büyümenin sağlanmasında kritik bir rol oynamaktadır. Her ülkenin ekonomik durumu ve borçlanma kapasitesinin farklı olması, bu türlerin dengeli bir şekilde yönetilmesini zorunlu kılmaktadır. Bu bağlamda, bütçe politikalarının sürdürülebilirliğini sağlamak ve ülkelerin mali durumlarını değerlendirmek için çeşitli ölçüm yöntemleri kullanılmaktadır. Özel amaçlı bütçe açığı ölçüm yöntemleri, genel amaçlı ölçüm

yöntemlerinin yetersiz kaldığı durumlarda ortaya çıkmış ve kendi içindeki eksiklikler nedeniyle yeni yöntemlerin geliştirilmesine zemin hazırlamıştır.

1.2. BÜTÇE AÇIKLARININ NEDENLERİ VE FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

1.2.1. Bütçe Açıklarının Nedenleri

Bütçe açığının nedeni olarak belirtilen bazı durumlar söz konusu olmaktadır. Bunlar; ihracatın yeterli olmaması durumunda uluslararası pazarda rekabet ortamında yer bulamaması, yurtiçindeki yatırımların artmasıyla bu yatırımların kaynak kullanımı olarak tasarruflardan sağlanması ve bu tasarrufların yetersizliği sonucu dış borçlanma yoluna gidilmesi, kamu gelirinin azalması sonucu vergi gelirindeki azalış kamu tasarruflarını sınırlandırarak bütçe açığının finansmanını dış borçlar ile sağlaması, ithal edilen mallara olan talebin artış göstermesi, ülke ekonomisine çıkan doğrudan yabancı sermaye akışı ödemeler bilançosunun açık vermesi vb. etkenler bütçe açığının nedenleri olarak belirtilebilir (Küçüksucu, 2012).

Bütçe açıklarının oluşum nedenleri, ülkelerin gelişmişlik düzeylerine ve yapılan harcamaların türlerine göre farklılık göstermektedir. Gelişmiş ülkelerde bütçe açıkları, özellikle sosyal güvenlik harcamalarının artması, kamu hizmetlerine talebin yükselmesi, devletin sosyal hizmetleri sağlama rolünün güçlenmesi ve yapısal işsizlik gibi faktörlerle ilişkilendirilmektedir. Bu ülkelerde devletin, kamu hizmetlerinden yararlanmayı vatandaşlar için doğal bir hak ve kendisi için zorunlu bir görev olarak görmesi, bütçe açıklarının oluşumunda belirleyici olmaktadır. Aynı zamanda, ekonomik büyümenin yavaşlaması ve verimlilik artışlarındaki azalma gibi faktörler de bütçe açığına katkıda bulunmaktadır. Öte yandan, gelişmekte olan ülkelerde bütçe açıkları genellikle yapısal, kurumsal ve ekonomik faktörlerin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Bu ülkelerde yüksek enflasyon, dış ödemeler dengesindeki açıklar, kişi başına düşen milli gelirin düşük olması ve kamu gelirlerinin kamu harcamalarını karşılayacak düzeyde olmaması bütçe açıklarını artırmaktadır. Aynı zamanda, siyasi ve askeri harcamalar gibi diğer yapısal nedenler de bütçe dengesizliklerine yol açmakta, bu da çoğu zaman makroekonomik dengeleri olumsuz etkilemektedir. Bu bağlamda, Türkiye gibi birçok gelişmekte olan ülkede bütçe açıkları, enflasyon başta olmak üzere çeşitli ekonomik istikrarsızlık unsurlarının temel nedenleri arasında yer almaktadır (Dağ ve Tüğen, 2018; Arslan E.,

Bora ve Görel Atlı., 2019). Bütçe açıklarının nedenlerini (Şekil 1.1) altı başlık altında toplanmıştır.

Şekil 1.1: Bütçe Açıklarının Nedenlerini

Kaynak: (Arslan E., Bora ve Görel Atlı, 2019).

1.2.1.1. Yapısal Nedenler

Bütçe açıklarının oluşumunda kurumsal ve yapısal etkenlerin rolü hem gelişmiş hem de gelişmekte olan ülkeler açısından önemli bir unsurdur. Gelişmekte olan ülkelere düşük kalkınma düzeyi, yatırım harcamaları üzerinde olumsuz bir baskı yaratırken aynı zamanda yetersiz tasarruf oranları ve vergi gelirlerindeki düşüklükle de sonuçlanmaktadır. Mali disiplinsizliğin hakim olduğu bir ekonomide bütçe harcamaları ile bütçe gelirleri arasında bir denge oluşturulması amacıyla yapısal ve kurumsal reformlar gereklilik arz edebilir. Ancak, politika yapıcılar kamu harcamalarını azaltmaya yönelik kararlar almada genellikle çekimserdirler. Bunun nedeni, çoğu zaman politikacıların iktidara gelirken kamu harcamalarını artırmayı taahhüt etmişlerdir. Bu durum, mali disiplinsizliğin süreklilik kazanmasına ve bütçe açığının artış eğilimi göstererek kalıcı hale gelmesine yol açmaktadır (Özsoy, 2018). Sonuç olarak, bütçe açıklarının yapısal nedenleri üç ana başlık altında incelenebilir (Akpınar, 2014):

- *Siyasal Faktörler:* Siyasal istikrarsızlık, hükümetlerin parçalı yapısı ve siyasi kurumların özellikleri.
- *Sosyal Faktörler:* Toplumsal farklılıklar, gelir eşitsizliği ve etnik ayrımlar.

- *Kurumsal Faktörler:* Bütçe süreçleri ve kuralları, bürokratik verimlilik ve demokratik yapıların işleyişi.

Bunların yanı sıra, askeri harcamaların artması, silahlanma yarışının etkisi gibi güvenlik odaklı nedenler; sosyal güvenlik sistemlerinin sınırlarına ulaşması, yaşlanan nüfus, işsizlik ve sağlık harcamalarının devlet bütçesine yük olması gibi sosyal nedenler ve doğal afetler, terör eylemleri ve depremler gibi diğer faktörler de bütçe açıklarının ortaya çıkmasında etkili olabilmektedir (Akpınar, 2014).

1.2.1.2. Ekonomik Nedenler

Gelişmiş ülkelerde bütçe açıklarının temelinde kurumsal nedenler ön planda iken, gelişmekte olan ülkelerde ise ekonomik etkenler daha belirleyici olmaktadır. Son yıllarda, ülkeler ekonomik kalkınmaya öncelik vererek yaşam standartlarını yükseltme çabasıdadır. Ekonomik kalkınmanın sağlanması ve topluma daha iyi yaşam koşulları sunulması için ülkelerin daha fazla sermaye birikimi sağlamakta bu da artan yatırım ihtiyacını beraberinde getirmektedir. Bu amaç doğrultusunda, gelişmekte olan ülkelerin altyapı yatırımlarına öncelik vermesi gerekmektedir. Ancak, bu yatırımlar kamu harcamalarını artırmakta ve yeterli gelirle finanse edilemediğinde ise bütçe açıklarına yol açmaktadır.

Düşük ekonomik kalkınma düzeyine sahip ülkelerde ise bütçe açıklarının temel nedenleri üç başlıkta toplanabilir; harcamalar üzerindeki baskılar, yetersiz vergi gelirleri ve düşük özel tasarruf oranları bunlar arasında belirtilebilir. Bunun yanı sıra, cari giderlerin azaltılması pek mümkün olmayabilir. Özellikle personel giderleri sürekli tekrarlanan kalem olup enflasyon, ücret baskıları ve kalkınma planlarının gereklilikleri nedeniyle sürekli artış göstermektedir. Diğer bir yandan gelişmekte olan ülkelerde harcamaların artırılmasına yönelik siyasi baskılar, çoğu zaman bütçe açığını finanse etmenin enflasyonist maliyetlerinden daha ağır basmaktadır. Aynı şekilde, yetersiz kamu gelirleri de bütçe açıklarının oluşmasında önemli bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Ayrıca, gelişmekte olan ülkelerde özel tasarrufların yetersizliği, bütçe açıklarının finansman maliyetini artıran ve borç faiz yükünü sürekli kılan bir sarmala yol açmaktadır. Öte yandan, gelişmiş ülkelerde asgari yaşam standardının korunması amacıyla temel kamu hizmetlerine yapılan harcamalar ve ekonomik olmayan büyüme eğilimleri de bütçe açığının genişlemesine katkıda bulunmaktadır. Türkiye ve diğer gelişmekte olan

ülkelerde bu durum, gelişmiş ülkelere kıyasla daha büyük bütçe açıklarına yol açma potansiyeline sahiptir (Akıncı ve Cihantimur, 2024).

1.2.1.3. Sosyal Nedenler

Sosyal harcamalar, emeğin verimliliğini artırarak milli gelirin artışına katkı sağlamaktadır; ancak bu harcamaların kısa dönemdeki etkileri her zaman pozitif olmayabilir. Sosyal harcamaların bir bölümü üretime doğrudan katkı sağlamadan tüketim düzeyini artırmayı hedeflerken, bir kısmı da üretken olmayan nüfusun yaşam standartlarını yükseltmeye yöneliktir. Bu tür harcamalar, dolaylı olarak mal üretimi ve istihdam üzerinde etkili olmaktadır. Nüfus artışı ise kamu harcamalarının yükselmesine yol açarak bütçe açıklarını artırmaktadır. Konut, sağlık, eğitim, yaşlı ve kimsesizlere yönelik sosyal tesisler gibi alanlardaki artan harcamalarda bütçe açığının büyümesini arttırmaktadır (Tarhan, 2014).

1.2.1.4. Siyasi Nedenler

Siyasi faktörlerin mali yönetim ve işlemler üzerinde kurumsal ve siyasi ortamın güçlü bir etkisi bulunmaktadır. Özellikle, hükümetlerdeki yüksek derecede kutuplaşma ve zayıf hükümet yapılarının büyük bütçe açıklarına yol açtığı gözlemlenmiştir. Gelişmiş ülkelerde 1960'larda ortaya çıkmaya başlayan ve 1970'lerde hız kazanan bütçe açıkları, politika dinamikleriyle yakından ilişkilidir. Politikacılar, siyasi çıkarlarını maksimize etmek ve iktidarda kalma sürelerini uzatmak amacıyla özellikle seçim dönemlerinde kamu harcamalarını artırma eğilimindedir. Öte yandan mali yanlısamlar, bedavacılık anlayışı ve baskı gruplarının etkileri, popülist politikaların güçlenmesine katkıda bulunmakta; sosyal transferler, mali yardımlar, yüksek taban fiyat uygulamaları, sübvansiyonlar ve kamusal istihdamda sürekli bir artış eğilimi görülmektedir. Siyasi karar alma sürecinde, politikacılar dışında seçmenler, bürokratlar ve çeşitli baskı ve çıkar grupları da önemli roller üstlenmektedir. Sürece dahil olan her bir grubun bütçe açıklarının oluşumu ve boyutları üzerinde belirgin etkileri mevcut olmaktadır. Karar alma sürecine katılan aktörlerin kendi çıkarlarını maksimize etme çabası, kamu harcamalarını artırarak bütçe açıklarını olumsuz yönde etkilemektedir (Barış, 2015).

1.2.1.5. Askeri Nedenler

Devletler, barış zamanında dahi olası savaş koşullarını dikkate alarak daima silah altında bir ordu bulundurmaktadır. Bu orduların beslenme, barınma, eğitim, donanım gibi ihtiyaçlarının karşılanması, kamu harcamaları içinde önemli bir kaynak kullanımını gerektirmektedir. Son yıllarda savaş teknolojisindeki kayda değer gelişmeler, savunma personeli başına düşen maliyetleri önemli ölçüde artırmıştır. Savunma harcamalarının yanı sıra, savaşın ve sonrasında oluşan yıkım ve altyapı sorunlarının giderilmesi amacıyla yapılan kamu harcamaları da bütçe üzerinde ciddi bir yük oluşturmaktadır. Ayrıca, sosyal devlet anlayışı çerçevesinde savaş gazileri ve savaş mağduru diğer gruplara yönelik sosyal harcamalar da kamu harcamalarının artmasına neden olmaktadır. Teorik olarak, yüksek savunma giderleri yüksek bütçe açıklarına yol açarken, orta ve uzun vadede yüksek savunma harcamalarının eğitim, sağlık ve altyapı gibi diğer kamu harcamalarının yanı sıra özel yatırımlar üzerinde de dışlayıcı bir etki yaratarak potansiyel ekonomik büyümeyi sınırladığı gözlemlenmektedir. Bu durum, mali sürdürülebilirlik açısından ülkeler üzerinde olumsuz bir etki yaratmaktadır (Usta, 2024).

1.2.1.6. Doğal Nedenler

Bir ülkede meydana gelen doğal afetler bütçe açıklarının artmasına katkıda bulunmaktadır. Özellikle geniş çaplı ekonomik faaliyetleri olumsuz etkileyen doğal afetler, üretim üzerinde baskı oluşturarak bütçe gelirlerinin azalmasına neden olmaktadır. Ayrıca, doğal afetler sonrasında hükümetin etkilenen bölgelere yardım amacıyla bütçe kaynaklarını kullanması gerekecek, bu durum bütçe harcamalarında artışa yol açacaktır. Sonuç olarak, artan harcamalar bütçe açıklarının genişlemesine sebep olmaktadır (Özmen, 2019).

Bütçe açığının temel nedenleri ekonomik, sosyal, kurumsal ve siyasi faktörlere dayanmaktadır. Ekonomik olarak, yetersiz vergi gelirleri, düşük tasarruf oranları ve büyüyen kamu harcamaları, özellikle altyapı ve sosyal güvenlik alanlarında bütçe üzerinde baskı oluşturur. Sosyal faktörler, nüfus artışı, yaşlanan nüfus ve sosyal yardımlara yönelik harcamaların artmasıyla bütçe açığını artırıcı etki yapar. Kurumsal ve siyasi faktörler ise bütçe yönetimindeki zayıflıklar, popülist harcama eğilimleri ve seçim dönemlerinde artan kamu harcamaları ile bağlantılıdır.

Ayrıca, doğal afetler ve savunma harcamaları gibi beklenmedik olaylar da bütçe açığını büyüten diğer unsurlardır. Türkiye örneğinde, 2020 yılında yaşanan COVID-19

pandemisi, sağlık harcamalarında ciddi artışa ve ekonomik daralmaya neden olmuş, aynı dönemde hükümetin aldığı teşvik ve destek önlemleri bütçe üzerinde ek bir yük oluşturmuştur. 2023'te meydana gelen büyük depremler ise, yıkım ve altyapı onarımları için yapılan devlet harcamalarının arttığı bir döneme işaret etmektedir. Bu gibi olağanüstü durumlar, devletin harcama yapma kapasitesini zorlayarak bütçe açıklarının daha da büyümesine neden olmuştur. Tüm bu etkenler, mali sürdürülebilirliği zorlaştırarak bütçe açığının süreklilik kazanmasına yol açabilir.

1.2.2. Bütçe Açığının Finansman Yöntemleri

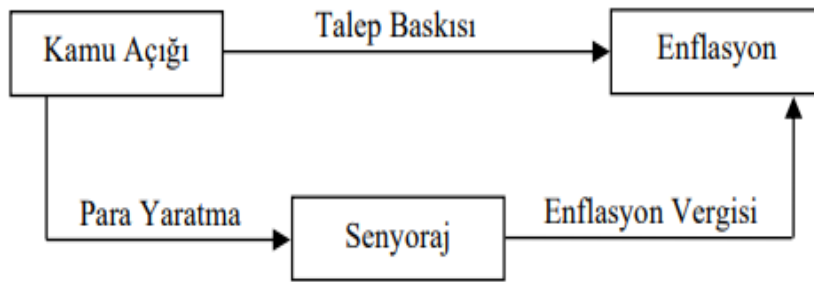
Kamu açıklarının finansmanında yapılan tercihlerin ekonomik sonuçları üzerindeki etkisi belirleyici etkiye sahip olmaktadır. Vergileme ve borçlanma tercihlerini etkileyen başlıca faktörler arasında, parasallaşma sürecinde merkez bankası bağımsızlığı ve para politikasının enflasyon üzerindeki etkileri önem kazanmaktadır. Gelişmekte olan ekonomilerde, vergi sistemlerinin yapısal ve işlevsel yetersizlikleri ile merkez bankalarının bağımsızlık düzeyinin tartışmalı olması nedeniyle parasallaşma çoğunlukla yüksek enflasyon ile sonuçlanmaktadır. Kamu açıklarının finansmanında vergi ve borçlanma yöntemleri arasında yapılan tercihler, ekonomik açıdan önemli farklılıkları ortaya koymaktadır. Vergiler, yasal bir yükümlülük niteliği taşıırken; borçlanma, tercihe bağılı bir yöntemdir. Vergiler yalnızca yurtiçi kaynaklardan sağlanırken, borçlanma hem yurtiçi hem de yurtdışı kaynaklardan temin edilebilir. Vergileme, tüketim, tasarruf ve yatırım düzeylerinde düşüşe yol açarken; borçlanma, bu kalemlerde artış eğilimi yaratabilir. Vergi yükü mevcut kuşak üzerinde doğrudan bir yük oluştururken, borçlanmanın maliyeti gelecek nesillere aktarılmaktadır. Ayrıca, vergiler iş gücü verimliliğini düşürebilirken, borçlanma parasal genişlemeyi teşvik ederek enflasyonist baskılara yol açma potansiyeline sahiptir (Çakır ve Ağcakaya, 2020).

Bütçe açıklarının finansmanında enflasyon etkisi de önemli bir yer tutmaktadır. Enflasyon, bir ekonomide belirli bir dönemde fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen sürekli artışlar olarak tanımlanmaktadır. Teorik olarak, enflasyon oranı ile bütçe açığı arasındaki etkileşimin çift yönlü olduğu ileri sürülmektedir. Enflasyon, bütçe gelirleri ile giderleri arasındaki dengenin giderler lehine bozulmasına neden olurken, bütçe açıkları da enflasyon üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Enflasyonist ortamlarda, vergi gelirlerinin reel değeri düşmekte ve bu durum bütçe açıklarının artmasına yol açarken artan bütçe açıklarının merkez bankası tarafından para basılarak finanse edilmesi

durumunda ise para arzında bir artış yaşanarak, bu artışın ise enflasyon oranında yükselmeye sebep olmasına yol açmaktadır. Öte yandan, kamu sektörü bütçe açıklarını borçlanma yoluyla finanse etmeye yöneldiğinde, reel faiz oranı reel büyüme oranının üzerinde gerçekleşirse, bu durumda uzun vadede borçların sürdürülebilirliği sorunu gündeme gelecektir (Karayılmazlar ve Berk, 2017).

Kamu kesimi bütçe açıkları ve bu açıkların finansman yöntemleri, enflasyonu farklı mekanizmalar etkileyebilmektedir. Kamu açığının neden olduğu toplam talep artışı enflasyon üzerinde doğrudan bir etkiye sahip olmasının yanı sıra, açıkların para basımı yoluyla finanse edilmesi senyorajı artırarak ilave enflasyon vergisine yol açmakta ve enflasyonu yükseltmektedir. Kamu açıkları ile enflasyon arasındaki bu ilişki, aşağıdaki şekilde görselleştirilmektedir (Atgür, 2021).

Şekil 1.2: Kamu Açığı ve Enflasyon İlişkisi

Kaynak: (Atgür, 2021).

Şekile göre, kamu açığındaki artış toplam talebi artırarak enflasyon üzerinde doğrudan bir etki yaratmaktadır. Ayrıca, kamu açığının para basımı yoluyla finanse edilmesi durumunda senyoraj oluşmakta ve ek bir enflasyon vergisi yoluyla enflasyon üzerinde ilave bir etki meydana gelmektedir. Enflasyon vergisi, kamu bütçe açıklarının senyoraj yöntemiyle finanse edilmesi sonucunda, enflasyonun yükselmesiyle kişilerin ellerindeki paranın satın alma gücünün azalmasını, neredeyse bir vergi yüküne benzer şekilde etkilemesini ifade etmektedir (Atgür, 2021).

Bütçe açığının artması, istihdam üzerinde doğrudan etkiler yaratmaktadır. Teorik olarak, Bütçe Açığı/GSYH oranındaki artış, kamu kesiminin borçlanma gereğini artırarak faiz oranlarının yükselmesine yol açmakta, bu durum ise yatırımların maliyetini yükseltmekte ve yatırım yapma eğilimini azaltmaktadır. Azalan yatırımlar işsizliğin artmasına neden olmaktadır. Öte yandan, borçlanma, gelir dağılımı üzerinde dolaylı ve doğrudan etkilere sahip olmaktadır. Borçların anapara ve faiz ödemeleri, gelir transferi

yaratarak gelir dağılımını doğrudan etkilemektedir. Uzun vadede borçlanmanın artışı ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemekte, fonların ekonomik değer yaratan yatırımlara yönlendirilmesini engellemektedir. Bu bağlamda yatırımların azalması, işsizlik oranlarını yükselterek ülkenin milli gelir seviyesinde düşüşe yol açmakta ve gelir dağılımını dolaylı olarak olumsuz etkilemektedir (Okutan, 2015).

Bütçe açığının finansmanı, devletin harcamalarının gelirlerini aşması durumunda açığı kapatmak için borçlanma, para basma veya vergi artışı gibi yöntemler kullanması olarak belirtilirken borçlanma ve para arzının artırılması kısa vadeli çözümler sağlarken, uzun vadede ekonomik istikrar üzerinde riskler oluşturabilir.

1.3. BÜTÇE AÇIKLARIYLA İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Bütçe açıkları, devlet harcamalarının mevcut gelir kaynaklarını (vergi gelirleri, harçlar vb.) aştığı durumlarda ortaya çıkmaktadır. Bu durum, kamu gelirlerinin harcamalarını finanse etmekte yetersiz kalması sonucunda oluşmaktadır. Ekonomistler ve politika yapıcılar tarafından uzun süredir tartışma konusu olan bütçe açıklarının makroekonomik etkileri; ekonomik büyüme, enflasyon, faiz oranları ve cari açık gibi faktörler üzerinden teorik olarak analiz edilmektedir. Bütçe açıkları, ekonomik koşullara bağlı olarak hükümetler tarafından bir ekonomi politikası aracı olarak kullanılabilir.

1.3.1. Klasik Yaklaşımda Bütçe Açığı

Klasik teoride; kamu harcamaları yalnızca vergi gelirleri ile finanse edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Kamu gelirlerinin giderleri karşılayamadığı durumlarda başvurulacak para basma veya borçlanma gibi yöntemler, bütçe dengesini sağlamaya yönelik kalıcı çözüm olmamaktadır. Bütçe açıkları bu yollarla finanse edildiğinde, ekonomide enflasyon ve işsizlik gibi sorunlar ortaya çıkabilir. Borçlanma kaçınılmaz ise, uzun vadeli olarak sermaye piyasalarından borçlanma tercih edilmelidir. Ancak, bütçe açıklarının borçlanma ile kapatılması, gelecekteki bütçe harcamalarını artırarak, devlet için bir kısır süreç başlatabilir. Vadesi dolan borçların anapara ve faiz ödemeleri, kamu maliyesini zorlayarak iflas riski doğurabilir. Ayrıca, borçlanma yoluyla bütçe açığının finanse edilmesi, ilerleyen dönemlerde vergi artışlarına neden olarak gelecek nesillere mali bir yük getirebilir (Özmen, 2019).

1.3.2. Neoklasik Yaklaşımda Bütçe Açığı

Neoklasik görüş, bireylerin tüketimlerini kendi yaşam süreleriyle sınırlı olarak planladıkları varsayımına dayanır. Bu yaklaşıma göre, vergilerin gelecek nesillere aktarılması bütçe açığı yoluyla cari tüketimi artırmaktadır. Standart neoklasik makroekonomik modellerde, hükümetin kamu harcamalarını finanse etme yöntemleri tüketim, yatırım ve net ihracat düzeylerini etkilemektedir. Bu modelde, belirli bir kamu harcamasının cari vergiler yerine tahvil ihracıyla finanse edilmesi durumunda toplam tüketimin daha yüksek, ulusal tasarrufun ise daha düşük olacağı öngörülmektedir. Nihayetinde, arzu edilen milli gelir seviyeleri arasındaki dengeyi yeniden sağlamak için faiz oranları yükseltilmelidir. Yüksek faiz oranları özel sektör harcamalarını azaltarak uzun vadede daha düşük bir sermaye stoku yaratmaktadır. Sonuç olarak, kalıcı bütçe açıklarının özel sermaye kaynaklarının yönlendirilmesini dışladığı görülmektedir. Bu finansal dışlama durumu, özel sektör yatırımlarını ve ekonomik büyümeyi olumsuz etkilemektedir (Akıncı ve Akça, 2024).

1.3.3. Keynesyen Yaklaşımda Bütçe Açığı

Keynesyen yaklaşım olarak bilinen ve ikiz açık hipotezini öne süren görüş, gelir-harcama ve Mundell-Fleming modelleri aracılığıyla bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında güçlü bir nedensellik ilişkisi olduğunu belirtmektedir. Bu ilişkiye göre, değişkenler arasındaki nedensellik yönü bütçe açığından cari açığa doğru tek yönlüdür. Keynesyen gelir-harcama modeline dayanan bu teorik yaklaşıma göre, kamu harcamalarındaki artış veya vergi indirimleri harcanabilir geliri artırarak tüketim harcamalarını tetiklemektedir. Artan tüketim harcamalarının bir kısmı yabancı piyasalardan mal ve hizmet alımına yöneleceği için ithalat artmakta ve cari işlemler dengesi olumsuz yönde etkilenmektedir. Bu yaklaşım, kamu harcamalarındaki artışın çarpan etkisiyle milli geliri yükselteceği varsayımına dayanmaktadır (Yılmaz ve Tütüncü, 2020).

İkinci olarak, Mundell-Fleming modeli çerçevesinde, esnek döviz kuru sistemine sahip dışa açık küçük ekonomilerde uygulanan genişletici maliye politikasının ikiz açıkları ortaya çıkardığı teorik olarak gösterilmektedir. Artan bütçe açıkları nedeniyle iç borçlanmaya gidilmesi, kamu kesiminin yurtiçi finansal piyasalardan fon talebini yükselterek faiz oranlarının artmasına yol açmaktadır. İç piyasada artan faiz oranları, özellikle kısa vadeli sermaye hareketleri açısından yabancı yatırımcılar için ülkeyi daha

cazip hale getirerek döviz girişlerini hızlandırmaktadır. Bu durum, ülke içinde döviz arzını artırarak döviz kurlarının düşmesine yol açmaktadır. Yerli para biriminin değer kazanmasıyla birlikte ithalat maliyetleri düşerken ihracat görece pahalı hale gelmekte ve bu durum cari işlemler açığını artırıcı bir etki yaratmaktadır (Yılmaz ve Tütüncü, 2020).

Keynes, durgunluk içinde bulunan bir ekonominin tam istihdam denge seviyesine ulaşmasında bütçe politikasının önemli bir araç olduğunu savunmuştur. Eğer bütçe açığı, kamu harcamalarındaki artış sonucunda oluşuyorsa, bu durum ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkileyebilmektedir. Kamu harcamalarının gerekli altyapı yatırımlarına yönlendirilmesi özel sektörü teşvik ederek eğitim ve sağlık gibi hizmetler yoluyla beşeri sermayenin nitelik ve niceliklerini artırmaktadır. Teknolojiye, fiziki ve beşeri sermayeye ve kaynakların etkin kullanımına yönelik kamu harcamaları, ekonomik büyüme üzerinde pozitif bir etki yaratmaktadır (Karayılmazlar ve Berk, 2017).

1.3.4. Ricardocu Yaklaşımda Bütçe Açığı

Ricardocu Denklik Hipotezi'ne göre, bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında herhangi bir ilişki bulunmamaktadır. Hipoteze göre bütçe açığının kapatılmasında vergi artışı veya iç borçlanmaya başvurulması, yurtiçi tasarruflar üzerinde bir etki yaratmamaktadır. Hipotez, belirli temel varsayımlar üzerine oluşturulmuştur (Ahmed ve Akın, 2019):

- Sermaye piyasasında tam rekabet bulunmaktadır.
- Tüketiciler likidite sıkıntısı yaşamamaktadır.
- Ekonomik birimler sınırsız planlama ufkuna sahiptir.
- Herkese götürü usulü bir vergi uygulanmakta olup, vergilerin bozucu etkisi bulunmamaktadır.
- Devletin geleceğe yönelik maliye politikası net bir biçimde tanımlanmıştır.
- Bireyler genellikle rasyonel davranmaktadır.

Ricardocu Denklik Hipotezi'ne göre dış ticaret dengesi, faiz oranları ve yatırımlar bütçe açığındaki değişimlerden etkilenmemektedir. Barro'nun yaklaşımına göre, eğer devlet kamu harcamalarını artırırken vergileri yükseltmezse bütçe açığı oluşacaktır; ancak bu durumda bile bireylerin rasyonel davranışları nedeniyle yurtiçi tasarruf ve yatırım üzerinde doğrudan bir etki oluşmayacaktır (A.g.e.).

1.3.5. Monetarist (Parasalıcı) Yaklaşımda Bütçe Açığı

Monetarist yaklaşıma göre, maliye politikalarının toplam talep üzerinde belirgin bir etkisi bulunmamaktadır. Bu görüşe göre, toplam talebi etkileyen en temel değişken para politikasıdır. Friedman ve görüşünü savunanlar, para arzı sabitken kamu harcamalarındaki artışın özel yatırımları ve diğer özel sektör harcamalarını azaltacağını, dolayısıyla dışlama etkisinin ortaya çıkacağını öngörmektedir. Kamu sektörünün etkinliğinin düşük olması nedeniyle kamu harcamalarının özel harcamalar aleyhine genişlemesi, ekonominin genel etkinlik düzeyini düşürebileceğini, bu bağlamda kamu harcamalarının uzun vadede olumlu bir etkisinin olmayacağı, aksine olumsuz sonuçlar doğuracağı düşünülmektedir (Küçüksucu, 2012).

Monetaristler, bütçe açığına ilişkin Klasik iktisatçılar kadar katı bir tutum sergilememekte, ancak açığın finansman yöntemine özel bir önem vermektedirler. Devleti, kapitalist sistemin devamlılığı için gerekli bir araç olarak görmekte; ekonomik dengelerin sağlanmasında piyasa mekanizmasına öncelik tanıyarak devletin ekonomideki rolünü para politikası ile sınırlamayı önermektedirler (Küçüksucu, 2012).

Bütçe teorileri, hükümetlerin bütçe açıkları ve fazlaları yönetimine ilişkin farklı perspektifler sunmaktadır. Keynesyen Teori, ekonomik durgunluk dönemlerinde devlet harcamalarının artırılmasının talebi canlandırarak ekonomik büyümeyi teşvik edeceğini ileri sürer. Ricardo denklik hipotezinde ise bütçe açıklarının uzun vadede etkisinin nötr kalacağını, çünkü bireylerin gelecekteki vergi yüklerini öngörerek tasarruflarını artıracaklarını öne sürmektedir. Klasik Teori, bütçe açıklarının enflasyonist baskılara yol açabileceğini ve kamu borçlanmasının faiz oranlarını artırarak özel sektör yatırımlarını azaltabileceğini savunmaktadır. Bu teorik yaklaşımlar, maliye politikalarının oluşturulmasında önemli bir çerçeve sunarak bütçe açıklarının makroekonomik etkilerini değerlendirmede farklı perspektifler sağlamaktadır.

1.4. TÜRKİYEDE BÜTÇE AÇIKLARI VE TARİHSEL GELİŞİMİ

Türkiye ekonomisinde; 1954'e kadar Düyun-u Umumiye borçlarının taksitlerinin finansmanı, Cumhuriyetin ilk dönemlerinde yurt içi ve yurt dışı kaynaklardan finanse edilmeye sıcak bakmaması nedeniyle para basılarak bütçe açıklarının kapatılması için Merkez Bankasına kısa vadeli avans olarak borçlanılmıştır. Bu süreklilik Özal dönemiyle yurt içi ve yurt dışı kaynaklar, Merkez Bankası ve Hazine'den avans kullanılarak borçlanma yoluna gidilip bütçe açığı finanse edilmeye

çalışılmıştır. Bu yaklaşımla ise 1985'den sonra enflasyon oranında artış meydana gelmiş, 1994 krizi sonrasında Merkez Bankasının kısa vadeli avans kullanımını düşürmesi ve 2002'den itibaren bütçe açıklarının finansmanında para basımı kaldırılmış, 2000'yılı itibariyle bütçe açıkları piyasa borçlanma yoluyla ve Merkez Bankası, Hazine kağıtları satın alınarak dolaylı olarak finanse edilmektedir (Eğilmez, 2016).

1.4.1. 1923-1945 Kuruluş Dönemi

Osmanlı İmparatorluğunda modern anlamda bir bütçe anlayışı bulunmamaktaydı, bütçeler yalnızca gelirleri içermekte ve Tanzimat Fermanı'na kadar gerçek bir bütçe sistemi bulunmamaktaydı. Osmanlının yıkılmasının ardından 1923 döneminde bağımsızlığını kazanan Türkiye Cumhuriyeti, savaşımlardan kaynaklanan teknik ve altyapısal sorunlarla mücadele etmek durumunda kalmıştır. Ekonomik bağımsızlık ve kalkınma hedefiyle 17 Şubat-4 Mart 1923 tarihleri arasında düzenlenen İzmir İktisat Kongresinde Mahmut Esat Bozkurt'un girişimi ve Mustafa Kemal Atatürk'ün desteği ile gerçekleştirilmiş, başkanlığını ise Kazım Karabekir üstlenmiş, kongrede ayrıca çeşitli meslek gruplarından temsilciler de katılmıştır. Kongre sonuçları arasında yer alan, ithalatın azaltılması, yerli üretimin teşviki, tekelliliğin önlenmesi, aşar vergisinin kaldırılması, temettü vergisinin gelir vergisine dönüştürülmesi, üreticiyi koruyan gümrük tarifeleri ve Sanayiye Teşvik Yasası'nın güncellenmesi gibi vergi politika kararları alınmıştır. Kongreyi takip eden 1924 yılında ise ilk resmi bütçe kanunu yürürlüğe girmiştir. Türkiye Cumhuriyeti, 1923-1929 döneminde liberal iktisat politika ve denk bütçe yaklaşımını belirlemiş, ancak 1929 Büyük Buhran'ın etkisiyle karma ekonomi politikalarına yönelinmiştir. Tablo 1.1'de Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşundan 1945 yılına kadar olan dönemde bütçe gelir-gider, bütçe dengesi ve bütçe dengesinin GSYİH içindeki payları gösterilmektedir (Buluş, 2024).

Tablo 1.1: 1924-1945 Yılları Arası Bütçe Verileri (Milyon TL)

Yıl	Bütçe Gelirleri (Milyon TL)	Bütçe Giderleri (Milyon TL)	Bütçe Dengesi (Milyon TL)	Bütçe Dengesinin GSYH'ye Oranı (%)
1924	138.4	131.6	6.8	0.29
1925	170.7	202.3	-31.6	-1.05
1926	180.2	172.4	7.8	0.24
1927	203.6	199.1	4.5	0.16
1928	221.7	200.8	20.9	0.65
1929	224.2	212.8	11.4	0.28
1930	217.5	210.1	7.4	0.24
1931	185.5	207.5	-22	-0.81
1932	214.3	212.0	2.3	0.10
1933	198.9	205.4	-6.5	-0.29
1934	241.2	228.8	12.4	0.52
1935	266.8	259.5	7.3	0.28
1936	270.8	265.8	5.0	0.15
1937	317.1	310.7	6.4	0.18
1938	329.3	314.7	14.6	0.39
1939	388.2	394.4	-6.2	-0.15
1940	552.2	546.5	5.7	0.12
1941	652.2	586.4	65.8	1.12
1942	983.8	918.5	20.3	0.54
1943	1038.5	1037.2	1.3	0.01
1944	1079.2	1083.0	-3.8	-0.03
1945	663.9	605.0	58.9	0.55

Kaynak: (Buluş, 2024).

Tablo 1.1’de yer alan veriler incelendiğinde; 1924-1930 dönemlerinde mali disiplin ve gelir-gider dengesinde nispeten olumlu bir tablo mevcutken, 1930’lar, küresel ekonomik krizin etkisiyle dalgalandığı dönem ve 1940’lar savaş ekonomisinin olağanüstü koşullarla şekillendiği göz önünde bulundurulması gerekliliği ışığında;

- *1924-1929 Döneminde:* Bütçe gelirinin giderlerden yüksek olduğu ve pozitif bütçe dengesinin elde edildiği yeni Cumhuriyet’in mali disiplini sağlamaya çalıştığı gözlemlenmektedir.
- *1930’lar:* Büyük Buhran etkisiyle 1931-1933 dönemlerinde bütçe açıkları görülmeye başlanmış, ancak 1934 sonrası toparlanma sürecine girilip bütçe dengesi pozitifte döndüğü belirtilebilir.
- *1940’lar:* II. Dünya Savaşı’nın ekonomik etkilerinin olacağı varsayımında özellikle gelirdeki artışa rağmen giderlerin yüksek olması bütçe açığı üzerinde baskı yarattığı sonucuna ulaşılabilir. 1941 yılı haricinde bütçe dengesinde genel olarak pozitif bir sonuç olduğu belirtilebilir.

Bütçe dengesinin GSYİH oranında; pozitif bütçe dengesinin GSYİH oranı genellikle düşük düzeyde kaldığı yani 1928 yılında %0.65 , 1941 yılında %1.12 gibi

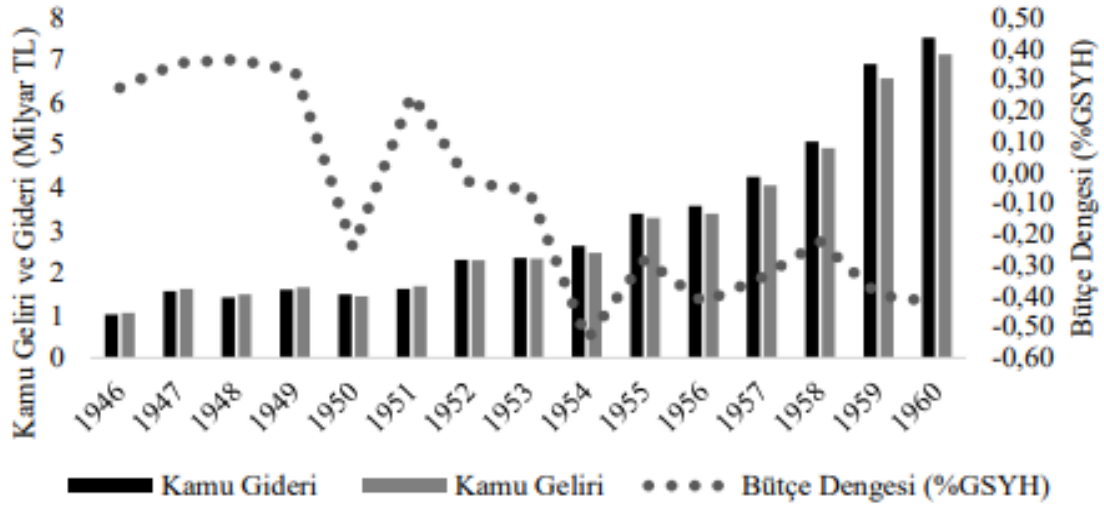
olduğu bu durumun ise devletin bütçe fazlasını ekonomik büyüklüğe göre sınırlı düzeyde arttırabildiği belirtilebilir. 1931’de %-0.81 ve 1925’te %-1.05 olumsuz bir durum olarak belirtilebilir. Bu yıllar, ekonomik zorlukların ve harcama artışının bütçeyi zorladığına işaret etmektedir.

Tablo genel olarak Türkiye’nin ekonomik bağımsızlığını sağlamaya yönelik çabalarını, mali disiplini koruma gayretlerini ve dünya savaşlarının, krizlerin bütçe üzerinde etkilerini açıkça göstermektedir. Yeni Cumhuriyet’in bütçe politikaları, ekonomik koşullara uyum sağlama çabalarıyla şekillendiği gözlemlenmektedir.

1.4.2. 1946-1960 Arası II. Dünya Savaşı Sonrası Dönem

Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluş döneminde benimsenen dışa kapalı ve korumacı ekonomik politikalar, II. Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle yerini liberal ve dışa açık politikalara bırakmıştır. 1946’da çok partili parlamenter rejime geçilmesiyle birlikte halk, seçimler yoluyla iktisat politikalarında daha etkili bir rol oynamıştır. Bu dönemde katı devletçilik anlayışı esnetilmiş, 1947 tarihli İktisadi Kalkınma Planı ile kamu kesiminin ekonomik faaliyetleri altyapı yatırımlarıyla sınırlandırılarak özel teşebbüslere öncül olması planlanmıştır. Ayrıca tarıma öncelik verilmesi ve dış finansman kaynaklarından yararlanılması hedeflenmiştir. Kaynak yaratmada güçlük çeken Türkiye bu süreçte ABD’den 1.4 milyar dolar askeri, 1.9 milyar dolar ekonomik yardım almıştır. Bu dönemlerde Kore Savaşı’nın etkisiyle artan tarım ürünleri fiyatları tarımsal üretimi iyileştirip özel girişimlere imkan tanımıştır. Liberal politikaların etkisiyle Türkiye ekonomisi dünya ekonomisine paralel olarak hızlı bir büyüme kaydetmiş, sosyal grupların reel gelir düzeyleri ve yaşam standartları yükselmiştir. Ancak mevcut vergi sistemi, artan vergi oranlarına rağmen kamu finansman ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz kalmış, bu nedenle 1949’da çağdaş vergi düzenlemeleri yapılmıştır. Kurumlar Vergisi Kanunu, Gelir Vergisi Kanunu ve Vergi Usul Kanunu yasallaştırılmıştır. Ancak bu kanunlar, uygulamada aksaklıklar nedeniyle beklenen bir etki yaratmamıştır (Buluş, 2024). 1946-1960 dönemine ilişkin kamu gelir, gider ve bütçe dengesi Şekil 1.3’de belirtilmiştir.

Şekil 1.3: 1946-1960 Dönemine İlişkin Kamu Gelir, Kamu Gider ve Bütçe Dengesi

Kaynakça: (Buluş, 2024).

Şekil incelendiğinde, Türkiye'nin kuruluş döneminde esas alınan devletçi politikaların ve bütçe dengesine dayalı yaklaşımın 1950'li yıllarda sona erdiği söylenebilir. 1950'de iktidara gelen hükümetin uyguladığı liberal politikalar sonucunda, Türkiye ekonomisi yüksek seviyelere ulaşmasa da bütçe açığı sorunuyla karşılaşmıştır. Başka bir ifadeyle, 1950 sonrası dönemde gözlemlenen bütçe açığı, dönemin hükümet yetkilileri esnek maliye politikalarının yansımasıdır. Nitekim 1946-1950 yılları arasında bütçe yıllık ortalama 42 milyon Türk Lirası gelir fazlası oluştururken, 1950-1960 döneminde yıllık ortalama 141 milyon bütçe açığı kaydedilmiştir (Buluş, 2024).

1950 sonrası Türkiye'de ekonomik uygulamalar, liberal olarak nitelense de önceki dönemin devletçi politikalarıyla benzerlik göstermiştir. 1930'lardaki devletçilik kolektivist bir ekonomi öngörsede, temelinde özel sektörün yatırım yapmadığı alanları kamu yatırımları yaparak özel sektörün eksiklerini tamamlamak amacını taşımaktaydı. 1950 sonrası liberal politikalar liberal değil müdahaleci bir özelliğe sahipti. Demokrat Parti döneminde devletçilik politikasının eleştirilmesi ve özel girişimciliğin vurgulanmış olsa da fiili olarak devletçilik uygulamaları devam etmiştir (Kanca, 2012).

1.4.3. 1960-1980 Arası Planlı Kalkınma Dönemi

1950'li yılların son dönemlerinde, dış finansman sorunu ve yüksek enflasyon nedeniyle sermaye kullanımını serbest rekabet koşullarına bırakmak veya belirsizlikleri ortadan kaldırarak planlı sermaye kullanımına yönelmek olarak bozulan ekonomik yapıyı

istikrara kavuşturmak için iki alternatif tartışılmıştır. Dönemin iç ve dış konjonktürünün, planlı sermaye kullanımını tercih etmesinde etkili olduğu ifade edilebilir. Bu doğrultuda, Türkiye ekonomisinde, ekonomik ve sosyal kalkınmayı hedefleyen ve “planlı dönem” olarak adlandırılan yeni bir süreç başlamıştır. 1961 Anayasası’nda, “Sosyal ve Ekonomik Hükümler” başlığı altında devlete kalkınma planları hazırlama görevi verilmiş ve planlama anayasal bir zorunluluk haline getirilmiştir. Bu çerçevede, KİT (Kamu İktisadi Teşebbüsleri) belirli görevler yüklenmiş, planlama anlayışı için iktisadi ve sosyal hayatta belirleyici olmuş ve bu planların uygulanması amacıyla DPT (Devlet Planlama Teşkilatı) kurulmuştur (Takım, 2011).

Karma ekonomi modelinin benimsendiği bu dönemde ithal ikamesine dayalı sanayileşme stratejisi benimsemiştir. Bu stratejiyle dayanaklı malların üretiminden ara ve yatırım mallarının üretimine yapısal geçiş hedeflenmiş, sanayi üretimi ve GSYİH’da önemli artışlar sağlanmıştır. 10 yıl süresince ekonomi ortalama %5 büyürken 1966’da %12 büyüme hızı yakalamıştır. Büyüme hızı 1970-1971 yıllarında ise %21’e çıkmıştır. Yatırımlar, büyük ölçüde iç tasarruflar ve Avrupa’ya gönderilen işçilerin dövizleriyle finanse edilmiştir. Ayrıca Amerikan fonları, 1974’e kadar cari açığın yaklaşık %50’sini karşılamıştır. 1973 Petrol Şoku sonrası büyüme bir süre devam etmiş ve 1977’ye kadar ekonomi %6 büyümüştür. 1976 yılı sonrasında büyüme oranında her sene düzenli bir azalma gerçekleşirken, 1980’de ise %-2,8 olmuştur. Ancak genişletici politikaların etkisiyle kamu sektör açıkları ve enflasyon artmıştır. Enflasyon oranı 1969’da %6,2, 1971-1975 arasında ise %18,9, 1980’de ise %107’ye yükselmiştir. İthal ikame politika ithalat oranını GSYİH’nın ilk 5 yıl ortalama %8,8’ e yükseldiği, dönem süresince bu seviyelerde sabitlenerek 1980 yılında ortalama olarak %11’e çıkmıştır. Politikanın yurt içi piyasayı hedeflemesi nedeniyle ihracat oranı zamanla azalmış; ihracat oranını 1960 döneminde %6,2’den 1980 döneminde %4,2’ ye düşürmüştür. Bu gelişmeler ciddi cari açıkların oluşumuna yol açmıştır. Boratav (1997) cari açığın artmasındaki nedeni ekonomik büyümenin dış kaynaklara bağımlılıkla açıklarken; Keyder (2014) ithalat artışının nedenini petrol fiyatlarındaki artış olduğunu belirtmiştir (Pişkin ve Ökte, 2023).

Sonuç olarak, 1978 petrol şokları ile ithal bağımlılığı, ekonomik krizlerin derinleşmesine yol açtığı, ithal ikamesine dayalı politikaların sürdürülebilirliğini zayıflattığı, petrol fiyatlarındaki artışın ithalat artışında belirleyici olduğu, cari açıkların ekonominin dış kaynaklara bağımlılığından kaynaklandığını vurgulanabilir.

1963 yılında başlayan “planlı dönem ve uygulamaları”, sosyal ve ekonomik dinamikleri içeren daha kapsayıcı bir yaklaşımı benimsemiştir. İlk 4 kalkınma planında ortak özellik, potansiyel düzenleme yaklaşımlarına rağmen üretim tekniklerini sabit varsayması, ekonomide yıllık belirli büyüme oranını hedeflemesi ve sanayiye öncelikli olarak uzun vadeli bir stratejinin parçası olarak konumlandırmasıdır (Çelik ve Çetiner, 2019).

Birinci kalkınma planında, Türk toplumunun elde etmeyi amaçladığı sosyal ve ekonomik çıktılar, mevcut kaynaklar çerçevesinde on beş yıllık bir perspektif ile tasarlanmıştır. Planın sosyal hedefleri ve bunlar arasındaki önceliklerin belirlenmesinde, ayrıca farklı sektörlerin gelişim programlarının hazırlanmasında, on beş yıl sonunda ulaşılması beklenen sonuçlar esas alınmıştır. Bu dönem için belirlenen hedefler, Türkiye’nin arzulanan kalkınma seviyesine ulaşması için gerekli beşeri sermayenin yetiştirilmesi, öngörülen büyüme oranlarına ulaşması, dış borçların ödenmesi, istihdam sorunlarının çözülmesi ve tüm bu süreçlerin sosyal hedefleri gözetilen bir yaklaşımla gerçekleştirilmesi şeklinde sıralanabilir (Çelik ve Çetiner, 2019).

1.4.4. 1980-1990 Dönemi Ekonomi Politikaları

1970’lerde meydana gelen petrol şokları ve ekonomik krizler, dünya ekonomik sisteminde önemli değişiklikler meydana gelmiş ve ulusal kalkınma anlayışının yerine, içsel dinamiklere dayanan yerel kalkınma politikalarına bırakılmıştır. Bu süreçte esnek üretimin önem kazanmış ve müşteri taleplerindeki değişimler, ulusal ekonomilerin yeniden yapılandırılmasını gerekli kılmıştır. Bu bağlamda; dış ticarete açılma, küresel ekonomik bağdaşma gibi çeşitli düzenlemelere gidilmiş ve bu çerçevede “24 Ocak Kararları” olarak bilinen ihracata dayalı sanayi stratejisi uygulamaya konulmuştur (Özdemir, Yiğit ve Oral, 2016).

1980 tarihli 24 Ocak Kararları ile uygulanan ekonomik politikaların temel özelliği piyasa koşullarında belirlenen fiyatların ekonomik karar süreçlerinde ana yol gösterici olmasıdır. Mal ve hizmetlerin arz ve talep fiyatlarının bütün ekonomik işlemler için geçerli olması gerektiği belirtilmiştir. İhracat odaklı bir sanayileşme modeliyle ekonomik büyümeyi teşvik etmeyi, ekonomiye uluslararası rekabet ortamına uyum sağlayacak dinamik bir yapı kazandırmayı, iç tasarrufları arttırmayı, özel sektörün ekonomideki rolünü kullanmak amaçlanmaktadır. Ayrıca, ödemeler dengesindeki sorunların giderilmesi amacıyla döviz gelirinin artırılması, dış ticaretin ve döviz rejiminin

serbestleştirilmesi öngörmüştür. Ekonomik istikrar paketi, enflasyon kontrolü, kapasite kullanımının artırılması, yeni yatırımlara öncelik verilmesi ve ihracatta hızlı artış, tasarrufların artırılması ve sermaye yöneliminin iyileştirilmesi ile yabancı yatırımların teşvik edilmesi gibi temel ilkeleri içermektedir (İntaş, 2019).

1.4.5. 1990 Dönemi Sonrası Ekonomi Politikaları

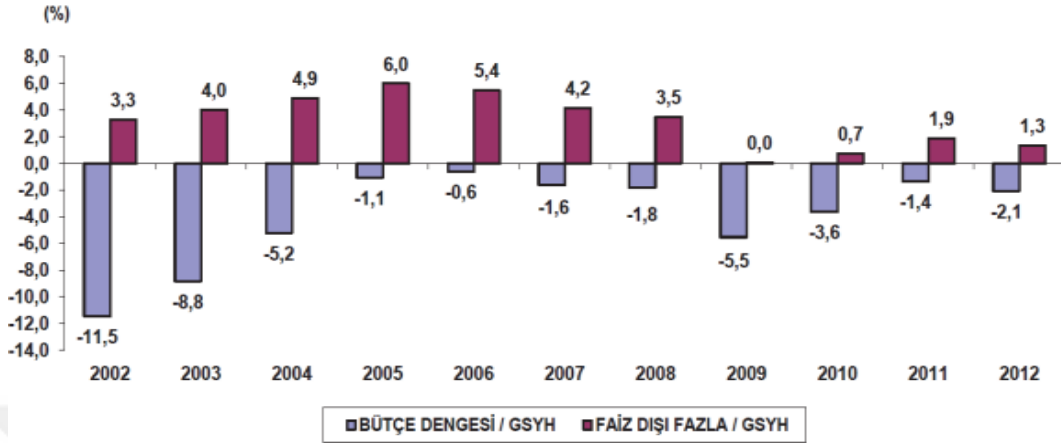
1990 yılından itibaren, kamu maliyesi alanında gerçekleştirilen reformlarda temel amaç; makroekonomik istikrar ve bu doğrultuda mali disiplinin sağlanması amaçlanmıştır. Mali disiplin sağlanması, bütçe açıklarının kontrol altına alınması ve bu açıkların ekonomi üzerindeki olumsuz etkilerinin azaltılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Türkiye’de özellikle 2000 yılından sonra, kamu maliyesi alanında yapılan düzenlemelerle mali disiplinin sağlanması hedeflenmiştir. Bu çerçevede, 2006 yılında yürürlüğe giren “5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu” ile bütçe ilkelerine mali saydamlık, hesap verebilirlik ve çok yıllık bütçeleme ilkeleri eklenmiş; bu ilkeler, mali disiplinin sağlanması ve bütçe süreçlerinin etkinleştirilmesinde kritik bir işlev üstlenmiştir (Kıratoğlu, 2024).

1 Ocak 2000’de yürürlüğe giren ve üç yıllık bir dönemi kapsayan “Enflasyonu Düşürme Programı” kamu finansmanını sürdürülebilir bir temele oturtmayı temel hedeflerinden biri olarak belirlemiştir. Bu hedef, kamu açıklarının enflasyon kaynaklı olduğu varsayımına dayandırılmıştır. Programın ana amacı enflasyonla mücadele olup bu kapsamda kamu açıklarının ve borç yükünün azaltılması öngörülmüştür. Ancak, MB para arzını yalnızca döviz rezervlerine dayalı olarak arttırma politikası, dönem sonunda açık pozisyonlarını kapatmak isteyen bankaların döviz talebini arttırarak Kasım 2000 krizine yol açmıştır. Bu krizin ardından Şubat 2001 kriziyle daha da derinleşmiştir. Bu dönemle beraber “Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı” 14 Nisan 2001 yılında uygulaması başlamıştır (Cural ve Genç, 2017).

“Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı”, kamu açıklarını ve dış açıkları disipline etmeyi amaçlayan bir programdır. Kamu dengesini sağlamak için faiz dışı fazla verilerek borç yükünün hafifletilmesi hedeflenmiş; dış denge açısından ise dalgalı kur rejimi benimsenmiştir. Program kapsamında bütçe gelir-gider dengesine ve dolayısıyla mali disipline öncelik verilmiştir. Ancak, 2002 yılının seçim yılı olması nedeniyle mali disiplin hedefleri tam anlamıyla sağlanamamıştır. Buna rağmen Stand-by Anlaşması çerçevesinde

belirlenen faiz dışı fazla hedefi (%6,5, faiz dışı fazla/GSYİH oranı) 2002-2008 yılları arasında büyük ölçüde gerçekleşmiştir (Dağ, 2018).

Şekil 1.4: Grafik Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Fazlanın GSYH'ye Oranı (2002-2012) (%)

Kaynak: (www.sbb.gov.tr, 2025).

Şekilde, Türkiye'nin 2002-2012 yılları arasında bütçe dengesi/ GSYH oranı ile faiz dışı fazla/ GSYH oranı gösterilmektedir.

2002-2006 döneminde faiz dışı fazla/GSYH oranı her yıl pozitif değerlerde seyrederken 2006 yılında %6 ulaşmıştır. Bu mali disiplinin sağlanmasında faiz dışı fazlanın etkili bir şekilde arttırıldığını gösterdiği düşünülmektedir. Ancak bütçe dengesi/GSYH oranında 2002 yılında -%11,5 gibi oldukça yüksek bir açık verirken sonraki dönemlerde bu açığın hızının azaldığı ve 2005 yılına gelindiğinde -% 0,6 ile dengelendiği gözlemlenmektedir. Bu durumu ise kamu finansmanında iyileşmenin ve gelir-gider dengesinin sağlanması yönünde bir ilerlemenin mevcudiyetinden bahsedilebilir.

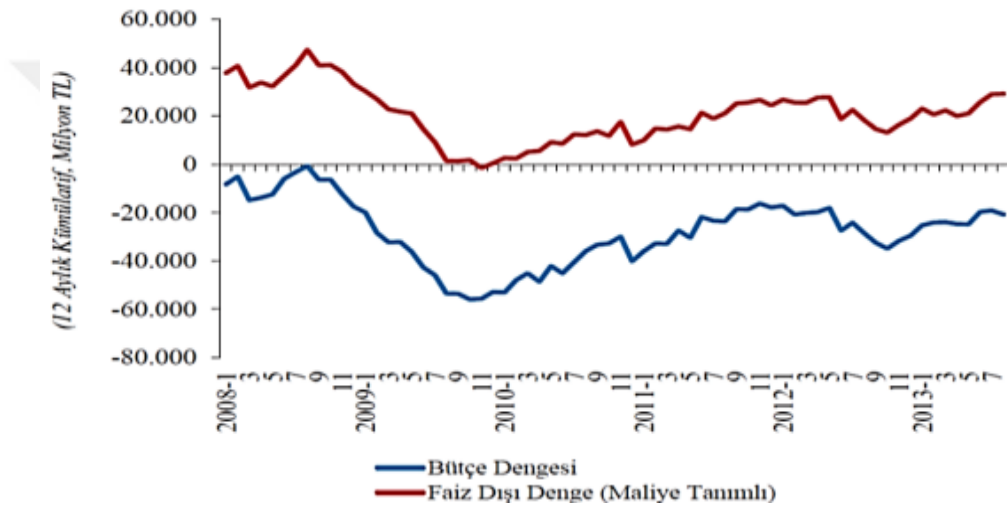
2007-2008 yıllarında faiz dışı fazla oranında bir azalma gözlemlenmiştir. (2006'da %6 olan oran 2008'de %3,5'e düşmüştür.) Bu azalma mali disiplinin 2006'dan itibaren biraz gevşediğini gösterdiği belirtilebilir. Bu dönemde bütçe dengesi oranında ise -%1,6 seviyesine gerilediği ancak bütçe açıklarının devam ettiği, 2008 yılında ise küresel finansal krizin etkileriyle bütçe dengesi/GSYH oranında kötüleşme eğiliminden bahsedilebilir.

2009 yılında bütçe dengesi/ GSYH oranında belirgin bir bozulma meydana gelmiştir (-%5,5). Bu durum; küresel krizle birlikte kamu harcamalarının arttığını ve gelirde azalma yaşandığı sonucuna ulaştırabilir. Faiz dışı fazla oranında 0 seviyesine

gerileyerek, bütçedeki açıkların finansmanı için faiz dışı gelirin yeterli olmadığının bir göstergesi olarak belirtilebilir.

2010-2012 yıllarında; 2010 dönemi itibariyle bütçe dengesindeki iyileşme ve açıkların azalması (2010'da %3,6, 2012'de -%2,1) faiz dışı fazla oranı da toparlanarak tekrar pozitif değerlere ulaşmıştır. Olumlu etkilerin tekrar gerçekleşmesi mali disiplinin yeniden sağlanmaya çalışıldığını göstermektedir. Belirtilen dönemlerden analiz edilerek kamu maliyesinde yaşanan olumsuzlukların, ekonominin dış şoklara karşı kırılgan olduğunu göstermektedir.

Şekil 1.5: Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Denge (2008-2013) (Milyon TL)

Kaynak: (Dağ, 2018).

Şekilde Türkiye'nin 2008-2013 dönemleri arasında bütçe dengesi ve faiz dışı denge verileri 12 aylık kümülatif olarak, milyon TL cinsinden yer almaktadır. Belirtilen veriler bütçe performansını ve mali disiplinin durumun değerlendirilmesine olanak sağlamaktadır.

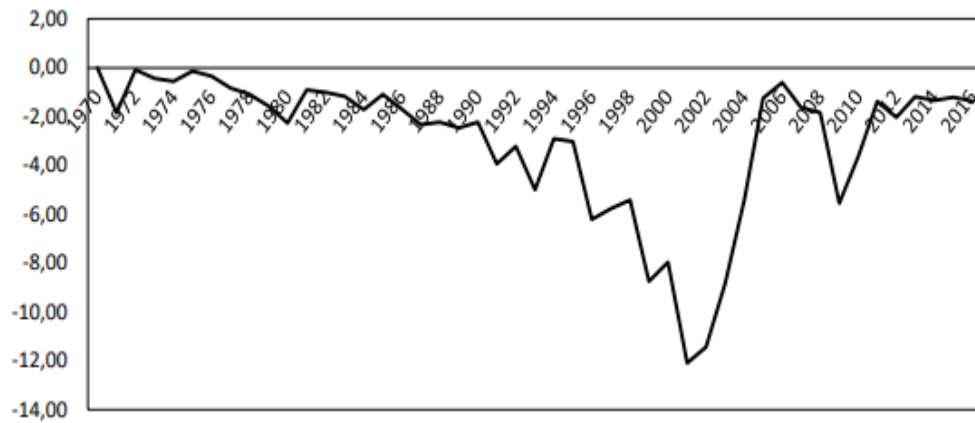
2008-2009 küresel krizin etkisinin belirgin şekilde gözlemlendiği bir dönem olarak değerlendirilebilir. Mavi çizgi bütçe dengesinde 2008 yılının ikinci yarısından itibaren belirgin bir düşüş olduğu 2009 yılında ise önemli bir ölçüde açık verdiği yaklaşık -60 milyar TL olduğu gözlemlenmektedir. Bu durum küresel krizin etkinin ne derece etkili olduğunu, krizin etkisiyle kamu harcamalarında artışın meydana geldiğini bunun ise gelirin azalmasından kaynaklandığı söylenebilir. Bütçe açıklarının bu dönemde derinleşmesi, krizle mücadele amacıyla uygulanan mali teşviklerin ve ekonomiyi desteklemek için artırılan kamu harcamalarının bir sonucu olarak değerlendirilebilir.

2008-2009 dönemlerindeki kırmızı çizgi (faiz dışı denge) önemli ölçüde gerilemiştir ancak bütçe dengesine nispeten daha sınırlı bir bozulma göstermiştir. Bu durum, faiz ödemelerinin bütçe dengesi üzerindeki yükünü ve faiz dışı fazlanın ekonomik istikrar açısından oynadığı dengeleyici rolünü ortaya koymaktadır. 2010 yılından itibaren faiz dışı dengele kademeli bir iyileşmenin gerçekleştiği ve pozitifte döndüğü gözlemlenmektedir. Bu bütçe gelir ve gider dengesi açısından mali disiplinin yeniden sağlandığına işaret etmektedir.

2010 yılından itibaren bütçe açığının azaldığı ve mavi çizginin yukarı yönlü bir hareketinin olduğu, ayrıca bu dönemde bütçe açığının yaklaşık -20 milyar TL seviyesine gerilediği, faiz dışı dengenin de benzer şekilde pozitif seyir izlediğini gözlemleyebiliriz. Bu durumun bütçe açıklarının kontrole alınması ve faiz dışı fazlanın artırılması, 2010 sonraki dönemde uygulanan sıkı maliye politikalarının etkisinin olduğu belirtilebilir.

2013 yılına gelindiğinde grafikteki faiz dışı dengenin pozitif seyir izlediğini, bütçe dengesi açığının ise sınırlı bir seviyede sabitlendiğini belirtebiliriz. Bu durumun ekonomik toparlanmanın bütçe performansına yansımaları ve kamu maliyesinin görece istikrarının sağlandığından bahsedilebilir. Faiz dışı dengenin bütçe performansında önemli bir göstergesi olarak kamu maliyesindeki iyileşme sürecinde belirleyici rolü olmuştur.

Şekil 1.6: Bütçe Dengesi/GSYH'nın Gelişimi, 1970-2016 (%)

Kaynak: (Cural ve Genç, 2017).

Şekilde 1970-2016 yılları arasında Türkiye'nin bütçe dengesiyle ilgili bir göstergenin zaman içerisindeki seyri görülmektedir. Yatay eksenle yıllar dikey eksenle bütçe dengesi/GSYH oranı) bulunmaktadır.

1970-1980 dönemlerinde bütçe dengesi genel olarak -%2 seviyelerinde dalgalanmaktadır. Özellikle 1974-1979 arasındaki petrol krizinin etkisiyle dünya ekonomilerinde yaşanan sıkıntılar, Türkiye'deki bütçe açığının da artmasına neden olmuştur. Bu dönemde ithal ikameci ekonomik model ve dış kaynaklara bağımlılık dalgalanmaların nedeni olarak belirtilebilir.

1980 sonrası dönemde uygulanan 24 Ocak Kararlarıyla Türkiye ekonomisinde serbest piyasa reformları başlamıştır. Bu dönemde grafikte bütçe açığının arttığı gözlemlenmektedir. 1980'lerde sık sık yaşanan döviz krizleri ve dış borçlanmaya dayanan büyüme modeli bütçe dengesi üzerinde baskıya neden olduğundan söz edilebilir.

1990'lı dönemde grafikte bütçe dengesinde belirgin bozulma gözlemlenmektedir. Bu dönemde ekonomik istikrarsızlık, yüksek enflasyon ve siyasi belirsizlikler nedeniyle bütçe açıkları artmış, özellikle 1994 yılında yaşanan ekonomik kriz grafikte ciddi bir düşüşle temsil edilmiştir. Bu dönemde kamu borçlanması artarken mali disiplinin sağlanamadığı gözlemlenmektedir.

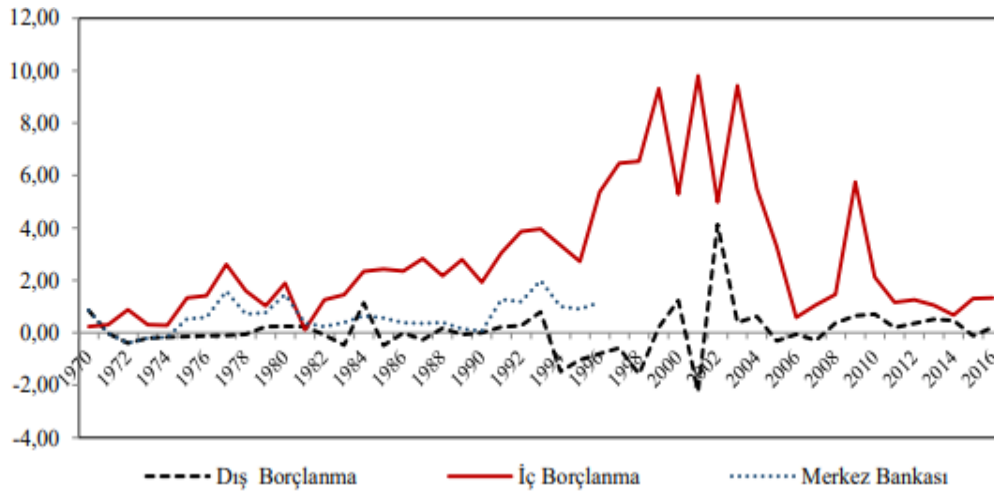
2001 yılında ise Türkiye tarihinin en büyük krizi yaşanmış bütçe dengesi/GSYH oranında büyük oranda bozulma yaşanmıştır. Grafik, bu dönemde bütçe açığının %10'un üzerine çıktığını göstermektedir. Ancak kriz sonrası uygulanan Güçlü Ekonomiye Geçiş Programı ile mali disiplinin sağlandığı ve bütçe dengesinde hızlı bir iyileşmenin olduğu gösterilmiştir.

2004-2008 döneminde bütçe dengesi/GSYH oranı iyileşmiş ve neredeyse pozitifte yaklaşmıştır. Bu durum, özellikle 2002 sonrası dönemde uygulanan sıkı mali politika ve ekonomik istikrarın sonucu olarak belirtilebilir.

2008-2009 küresel krizin etkisiyle bütçe dengesinin bozulup bütçe açığı artmış, ancak bütçe açığı kriz sonrası dönemde kontrol altına alınmış ve mali disiplin büyük ölçüde korunmuştur.

2010 sonrası dönemde bütçe açığı nispeten düşük seviyelere ulaşmış, 2012-2016 döneminde bütçe dengesinde iyileşmenin durduğu ve bütçe açığının yatay bir seyir izlediği görülmektedir.

Şekil 1.7: Bütçe Açığının Finansmanı/GSYH*, 1970-2016, (%)

Kaynak: (Cural ve Genç, 2017).

Şekilde Türkiye’de 1970-2016 dönemlerinin bütçe açığının finansmanı/GSYH incelenmiştir. Genel olarak bu grafik Türkiye’nin kamu finansmanındaki iç ve dış borçlanma dinamikleri ile Merkez Bankası (MB) rolünü göstermektedir. Buna göre dış borçlanma etkisi (kesik siyah çizgi); yıllar içinde dalgalandığı, 1980’lerden sonra dönemsel artış ve düşüşlerin olduğu, ancak 2001 yılında dış borçlanmada belirgin bir artışın yaşandığı diğer dönemlerde azalmaya başladığı gözlemlenmektedir. İç borçlanma (kırmızı çizgi) 1990’ların başından itibaren sürekli bir artışın gerçekleştiği, özellikle 1994,1999,2001 yıllarında büyük sıçramaların yaşandığı, 2001 krizi sonrasında iç borçlanmada azalma gözlemlenmiş olsa da yine belirli dönemlerde yükselmiştir. 2008 döneminde tekrar artışın yaşandığı ve 2012’den sonra azalma eğilimi göstermiştir. Merkez Bankası’nın (mavi kesik çizgi) borçlanma oranının 2000’li yıllarda belirgin dalgalanmaları ve özellikle 2001 yılında yüksek sıçramanın yaşanması ekonomik kriz dönemlerinde MB’nin piyasayı destekleme amaçlı aktif bir rol üstlendiğini göstermektedir. Grafiğin genel izleniminde iç borçlanmanın dış borçlanmadan yüksek seyretmesi ve ekonominin iç kaynaklara daha çok dayandığını göstermiştir.

Şekil 1.8: 2002-2022 Bütçe Dengesi ve Faiz Dışı Dengenin GSYH'ye Oranları (%)

Kaynak: (www.sbb.gov.tr, 2024).

Şekilde, Türkiye'nin 2002-2022 yılları arasında bütçe dengesi/ GSYH oranı ile faiz dışı fazla/ GSYH oranı gösterilmektedir. Grafikte mavi çubuklar bütçe dengesi/GSYH oranını göstermektedir. 2016 yılından itibaren bütçe dengesinin GSYH'ye oranı negatif olarak seyretmiştir. Bu durum kamu harcamalarının kamu gelirini aştığını ve bütçe açıklarının sürdüğünü göstermektedir. 2016 yılında bütçe açığı -%1,1 seviyesindeyken, 2019 yılında -2,9 ile artış göstermiştir. 2020 yılında bütçe açığı -%3,5'e ulaşarak dönem içindeki en yüksek seviyesine çıkmış, 2022 yılında ise -%1,0'a gerileyerek sınırlı bir toparlanma kaydedilmiştir. Bu eğilimin kamu maliyesinde dönmşsel olarak artan bütçe baskılarına işaret ettiği düşünülmektedir.

Şekilde kırmızı çubuklar faiz dışı denge/ GSYH oranını göstermektedir. Faiz dışı dengenin genel olarak pozitif seyretmesiyle birlikte 2019 (-%0,6) ve 2020 (-%0,8) yıllarında negatif değerlere gerilemiştir. Özellikle 2020 yılında görülen olumsuz performans küresel pandemi nedeniyle artan kamu harcamaları ve azalan kamu geliriyle bu durum ilişkilendirilebilir. Ancak 2021 yılından itibaren faiz dışı dengede bir toparlanma gözlemlenmiş ve 2022 yılında %1,1 seviyesine yükselmiştir. Bu durum faiz dışı harcamaların kamu gelirleriyle dengelendiğini ve mali disiplinin bir ölçüde yeniden oluşturulmaya çalışıldığını göstermektedir.

Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı, Strateji ve Bütçe Başkanlığı 2024 raporunda gelir, gider, borçlanma politikaları, bütçe hedefleri ve finansman politikalarına göre (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu, 2024);

- *Gelir politikası:* Deprem kaynaklı kamu harcamalarının finansmanının sağlanması, sürdürülebilir ve sağlıklı gelir kaynaklarının artırılması, gelir dağılımının iyileştirilmesi, yatırım, istihdam, üretim ile ihracatın desteklenmesi olarak belirlenmiştir. Ayrıca, kalkınmanın ve makroekonomik istikrarın güçlenmesi, ekonominin uluslararası rekabet gücünün artırılması, yeşil ve dijital dönüşüm süreçlerinin teşvik edilmesi öncelikler arasında belirtilmiştir (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu, 2024).
- *Gider politikası:* Orta Vadeli Program (2024-2026) ve 2024 Yılı Cumhurbaşkanlığı Yıllık Programında ekonomi politikasındaki temel amaç; enflasyonla mücadele ederek fiyat ve finansal istikrarı güçlendirmek, yüksek katma değerli üretimi teşvik etmek, yeşil ve dijital dönüşüm odaklı verimlilik ve ihracat artışı yoluyla büyüme sağlamak ve cari işlemler dengesinde kalıcı iyileşme gerçekleştirmek, iş ve yatırım ortamının iyileştirilmesi ile afet yönetiminde etkinlik sağlanırken mali disiplin korunmasını esas alan bir politika çerçevesi oluşturmayı hedeflemektedir. Bu dönemde maliye politikasının temel önceliğinde deprem ve afet risklerine yönelik harcamalar hariç tutulmak kaydıyla, kamu açığının aşamalı olarak azaltılması ve kamu maliyesinin sürdürülebilirliğinin güçlendirilmesi şeklinde tanımlanmıştır (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu, 2024).
- *Borçlanma ve finansman politikası:* 2024-2026 dönemlerine kadar sürecek borçlanma politikasında merkezi yönetim borç stoklarının etkilenebileceği riskler göz önünde bulundurularak yürütülecektir. Belirlenen stratejik ölçütler doğrultusunda, orta ve uzun vadede borçlanma risklerinin yönetilebilir düzeyde tutulması amaçlanmaktadır. Borçlanma stratejisi kapsamında; borçlanmanın daha etkin olarak TL cinsinden yapılması ve yurtiçi döviz borç stokunun azaltılması, piyasa çeşitliliği için ABD dolarının yanı sıra uluslararası piyasalarda farklı döviz cinslerinden ihraç yapılması, faiz giderlerinin etkin yönetimi, likidite riskinin azaltılması amacıyla güçlü nakit rezervlerinin bulundurulması hedeflenmektedir (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu, 2024).

- *Bütçe hedeflerinde:* 2024'de 11 trilyon 89 milyar 37 milyon TL, faiz hariç bütçe giderleri 9 trilyon 835 milyar 37 milyon TL merkezi yönetim bütçesi, bütçe giderleri toplamı, 8 trilyon 437 milyar 100 milyon TL bütçe geliri, 2 trilyon 651 milyar 937 milyon TL bütçe dengesi, 1 trilyon 397 milyar 937 milyon TL faiz dışı denge, kadar açık vermesi varsayılmıştır (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu, 2024).

Tablo 1.2: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi

Milyon TL	2024 Bütçe
Bütçe Giderleri	11.089.037
Faiz Hariç Bütçe Giderleri	9.835.037
Faiz Giderleri	1.254.000
Bütçe Gelirleri	8.437.100
Vergi Gelirleri	7.407.707
Bütçe Dengesi	-2.651.937
Faiz Dışı Denge	1.397.937

Kaynak: (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu; 2024).

Tablo 1.3: 2024 Yılı Merkezi Yönetim Bütçesi Gelir Başlangıç Hedefleri

(Milyon TL)	2024 Hedef	GSYH Payı (%)	Bütçe Payı (%)
Bütçe Gelirleri	8.437.100	20,5	100,0
Genel Bütçe Gelirleri	8.332.808	20,2	98,8
Vergi Gelirleri	7.407.707	18,0	87,8
Vergi Dışı Diğer Gelirler	925.101	2,2	11,0
Özel Bütçeli İdarelerin Öz Gelirleri	66.913	0,2	0,8
Düzenleyici ve Denetleyici Kurumların Gelirleri	37.380	0,1	0,4

Kaynak: (Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu; 2024).

2024 dönemindeki merkezi yönetim bütçesinde tablo 1.2 de belirtilmek üzere bütçe gelirinin 8 trilyon 437 milyar 100 milyon TL, genel bütçe gelirinin 8 trilyon 332 milyar 808 milyon TL, vergi gelirinin 7 trilyon 407 milyar 707 milyon TL, vergi dışı gelirin 925 milyar 101 milyon TL, özel bütçeli idarelerin öz gelirlerinin 66 milyar 913 milyon TL, düzenleyici ve denetleyici kurum gelirlerinin ise 37 milyar 380 milyon TL olacağı varsayılmıştır.

Türkiye'nin bütçe gelişim süreci incelendiğinde ekonomik krizler ve olağanüstü durumlar, ekonomik şoklar, yüksek enflasyon, ekonomik koşullar, küresel dinamikler doğrultusunda gibi çeşitli değişkenlerin bütçe dengesi üzerinde baskı oluşturduğu dikkat çekmektedir. Bu doğrultuda uygulanan stratejilerle mali disiplinin sağlanması ve sürdürülebilir kalkınma hedefleri, bütçe yönetiminin temel odak noktası olmaya devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM
TASARRUFLAR VE YATIRIMLARIN İKTİSADİ ETKİSİ

2.1. TASARRUF KAVRAMI VE TASARRUF TÜRLERİ

Gelirin harcanmayan kısmını oluşturan tasarruflar, yatırımların finansmanında bir kaynak olarak devlet açısından büyük önem taşımaktadır. Bir ekonomide, tasarrufların yatırıma dönüşme oranının yüksek olması, ülkenin üretim kapasitesini artırarak ekonomik büyümeyi olumlu yönde etkilemektedir. Ekonomide yatırım seviyesinin artması ve istikrar kazanması, işsizlik, düşük gelir düzeyi, verimlilik sorunları ve cari açık gibi makroekonomik problemlerin çözümünde kilit bir rol üstlenmektedir. Yatırımların ana kaynağını tasarruflar oluşturduğundan, sürdürülebilir ekonomik büyüme ve kalkınma sağlanabilmesi için tasarruf-yatırım ilişkisi ve düzeyi incelenmesi gereken başlıca makroekonomik unsurlar arasında yer almaktadır (Karabulut, Ekinci ve Tüzün., 2017).

Ekonominin dışa kapalı olduğu durumda ülkedeki yatırımların kaynağı, yurtiçi kamusal ve özel tasarruflarla sınırlı olurken, ekonominin dışa açılması, diğer bir ifadeyle uluslararası sermaye hareketlerinin serbest bırakılması, yatırımların finansmanında ithal tasarrufların kullanılmasına olanak sağlar. Böyle bir durum ise yurtiçi kamusal ve özel yatırım miktarının, yurtiçi kamusal ve özel tasarruf miktarından daha fazla gerçekleştirilebilmesi mümkün hale getirebilirken, sermayenin yurtdışına ihraç edilmesi veya yatırımların ülke sınırları dışına kayması durumunda ise tersine bir etki gözlenebilir. Bu durum ise yurtiçi yatırımların, yurtiçi tasarruflardan daha düşük seviyede gerçekleşmesi olasılığını ortaya çıkarır. Bu bağlamda, dışa kapalı ekonomide tasarruf ve yatırım arasında sıkı bir ilişki beklenirken, ekonominin dışa açılması durumunda bu ilişkinin zayıflaması veya tamamen ortadan kalkması durumu ortaya çıkabilir (Karabulut, Ekinci ve Tüzün., 2017).

Tasarruflar, genel olarak özel tasarruflar ve kamusal tasarruflar olmak üzere iki ana kategoriye ayrılmaktadır. Özel tasarruflar, hanehalkı ve şirket tasarruflarından oluşur ve harcanabilir gelirden vergi ile tüketim harcamalarının çıkarılması yoluyla hesaplanır (Teyyare, 2018). Özel tasarruflar Harcanabilir gelir (Y_d), gayrisafi yurt içi hasıladan (GSYH, Y) net vergilerin (vergilerden, devlet transfer harcamaları ve borç faiz ödemelerinin çıkarılmasıyla elde edilen miktar) düşülmesi yoluyla hesaplanmaktadır (Arslan, 2022):

$$Y_d = Y - T$$

Bu bağlamda, özel sektör tasarrufu (S_p), harcanabilir gelirden ($Y-T$) tüketim harcamalarının (C) çıkarılmasıyla hesaplanmaktadır (Arslan, 2022):

$$S_p = Y - T - C$$

Harcanabilir gelirden tüketim harcamalarının düşülmesinin nedeni, bu harcamaların gelecekte geliri artırmaya katkıda bulunmaması ve dolayısıyla serveti artırmamasıdır. Öte yandan, özel sektör harcamaları içerisinde yer alan yatırımlar, gelecekteki gelir ve servet artışına katkıda bulunarak sermaye mallarının edinilmesini sağlamaktadır. Bu nedenle, harcanabilir gelirden yatırım düşülmemektedir. Özel sektörün harcanabilir gelirinden tasarruf edilen kısmın harcanabilir gelire oranı ise özel sektör tasarruf oranı (S_p/Y_d) olarak tanımlanmaktadır (Arslan, 2022).

Kamu tasarrufu ise devletin bütçe gelirlerinin giderlerinden fazla olması durumunda ortaya çıkar ve kamu sektörünün genel mali dengesiyle yakından ilişkilidir; bu durum genellikle bütçenin fazla vermesiyle meydana gelmektedir (Teyyare, 2018). Hükümet sektörünün harcamaları, iki temel bileşenden oluşmaktadır: hükümet yatırımları (I_G) ve hükümet tüketim harcamaları (C_G). Ekonomik büyümeye katkı sağlayan okullar ve sermaye mallarına yönelik yapılan harcamalar hükümet yatırımları olarak sınıflandırılırken hükümetlerin cari dönemdeki gereksinimlerini karşılamak amacıyla yapılan harcamalar ise hükümet tüketim harcamaları olarak değerlendirilmektedir. Bu durumu şu şekilde ifade etmek mümkündür (Arslan, 2022).

$$G = C_G + I_G$$

Net hükümet gelirinden hükümet tüketim harcamalarının çıkarılmasıyla elde edilen fark, hükümet tasarrufunu ifade etmektedir. Bu durum, şu şekilde gösterilebilir (Arslan, 2022):

$$S_G = T - C_G$$

Hükümetin harcamalarının tasarruf veya tüketim niteliğinde olup olmadığını ayırt etmek her zaman mümkün olmayabilir. Örneğin, savaş dönemindeki askeri harcamalar uzun vadede yatırım olarak değerlendirilebileceği gibi, kısa vadede cari ihtiyaçları karşılayan tüketim harcamaları olarak da görülebilir. Bu nedenle, 1996 yılı öncesinde hükümetin tüketim ve yatırım harcamaları milli gelir hesaplamalarında, hükümet harcaması (G) şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum, şu şekilde ifade edilebilir (Arslan, 2022):

$$S_G = T - G$$

Hükümetin vergi gelirlerinden harcamalarının (T - G) çıkarılmasıyla elde edilen fark pozitif olduğunda, bu fark bütçe fazlasına eşit olup hükümetin tasarrufunu ifade etmektedir. Ters durumda, yani hükümet gelirlerinden harcamaları çıkarıldığında fark negatifse, bütçe açığı söz konusu olmaktadır. Bu durumda $S_G < 0$ olup, hükümetin tasarruf sağlamadığı sonucu ortaya çıkmaktadır (Arslan, 2022).

Özel ve Kamu tasarruflarına ek olarak ekonominin dışı açık olduğu varsayımında; yurt dışı tasarruflar diğer ülkelerin yurt içi tasarruflarından oluşur ve tasarruf hareketi olarak değerlendirilebilir. Yabancı tasarruflar DYY, portföy yatırımları, uluslararası yardımlar, uluslararası borçlanma ve ticaret yoluyla ülkeye aktarılmaktadır. Yabancı tasarrufların yanı sıra gelişmekte olan ülkelerdeki yüksek tüketim seviyesine ulaşma isteği ile ekonomik kalkınmaya destek olacak tasarruf düzeyine ulaşma arasında ise bir ikilem yaşanmakta olup tasarrufların gönüllülük ve zorunluluk boyutları ile incelenmesi gündeme gelen bir diğer unsur olarak belirtilebilir. Bu kapsamda; gönüllü tasarruf, bireylerin kendi iradesiyle yaptığı tasarruflardan oluşurken hane halkı ve şirketler bu tür tasarrufların başlıca kaynakları olarak belirtilebilir (Yıldız, 2020).

Gelişmiş ülkelerde gönüllü tasarrufların yüksek olmasının sebebi, gelir seviyesinin zorunlu ihtiyaçların ötesine geçmesinden kaynaklı olmaktadır. Gelişmekte olan ülkelerde ise gelir düzeyinin düşük olması nedeniyle gönüllü tasarruf oranı daha düşüktür; bu durum, büyüme hedefleri doğrultusunda devleti zorunlu tasarruf politikalarına yöneltmektedir. Sosyal güvenlik sistemleri ise bu çerçevede zorunlu tasarruf mekanizmaları olarak işlev görmektedirken hükümetlerin uzun vadeli projelerine kaynak yaratabilir. Zorunlu tasarruflar, devletin bireylerden rızaları olmaksızın vergi yoluyla elde ettiği tasarruflardır. Enflasyonun yükselmesiyle tüketimin azalması da zorunlu tasarruf olarak değerlendirilebilir. Enflasyon artışıyla zorunlu tasarruf yoluyla sermaye birikimi sağlanabileceği düşünülse de, yüksek enflasyonun reel faiz oranlarını düşürerek tasarrufları olumsuz etkilemesi mümkün olabilmektedir. Ayrıca enflasyon ortamında nominal faiz oranları yüksek kalacağından, yatırım koşulları olumsuz etkilenebilir (Yıldız, 2020).

2.2. TASARRUF İLE İLGİLİ TEORİK YAKLAŞIMLAR

Tasarruf teorileri, bireylerin ve toplumların mevcut gelirlerini gelecekteki tüketim ihtiyaçlarını karşılamak üzere nasıl biriktirdiklerini, bu birikimlerin ekonomik

yapılar üzerindeki etkilerini inceleyen yaklaşımları kapsamaktadır. Bu teoriler, bireylerin tasarruf eğilimlerini belirleyen faktörleri (gelir düzeyi, faiz oranları, ekonomik belirsizlik gibi) açıklayarak makroekonomik denge, büyüme ve refah üzerinde önemli etkiler oluşturmaktadır. Ekonomik davranışları modellemek amacıyla geliştirilen tasarruf teorileri, Klasik, Keynesyen, ve davranışsal ekonomi perspektiflerinden farklı açılardan ele alınarak bireysel ve toplumsal tasarruf eğilimlerini analiz etmektedir.

Tasarruf davranışının teorik temelleri Klasik İktisadi Düşünce ile şekillenmeye başlamıştır. Klasik iktisatçılara göre, gelir elde eden bireyler kazançlarının tamamını tüketim mallarına harcamaz, bir kısmını biriktirmeyi tercih ederler. Bu durum, toplam gelirin belirli bir kısmının toplam harcama akışından tasarruf olarak çekilmesine yol açarken tasarruf edilen gelirin bir bölümü yatırım harcamaları yoluyla tekrar harcama akışına dâhil edilse bile, bu durum toplam gelir ve çıktının tam istihdam düzeyinin altına düşmesine neden olabilir. Klasik iktisatçılar, tasarrufun faiz oranlarına duyarlı olduğunu ileri sürerler; faiz oranlarındaki değişim, tasarruf düzeyinde artış ya da azalış yarattığı belirtilir (Atgür, 2020).

Klasik iktisat, tasarrufları ekonomik büyümenin sürdürülebilirliği ve istikrarı açısından kritik bir unsur olarak değerlendirir ve aynı zamanda yatırımların finansmanında temel bir kaynak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Klasik iktisatçılar, ekonominin her zaman tam istihdam seviyesinde dengeye ulaşacağını ve bu denge koşulları altında tasarruf ile yatırım eşitliğinin faiz oranları aracılığıyla kendiliğinden sağlanacağını öne sürmüşlerdir. Neo-Klasik iktisatçılar ise yüksek tasarruf oranlarının yüksek büyüme hızını teşvik edeceğini ve yurtiçi tasarrufların yetersiz olduğu durumlarda, yabancı tasarrufların alternatif bir finansman kaynağı olarak değerlendirilebileceğini vurgulamışlardır. Neo-Klasik büyüme modelleri, yüksek tasarruf oranlarının ekonomiyi daha yüksek bir büyüme hızına sahip yeni bir denge durumuna ulaştırabileceğini öngörürken, içsel büyüme modelleri tasarrufun büyüme üzerindeki etkisinin kalıcı olabileceğini belirtmektedir. Solow büyüme modelinde ise tasarruf oranının, uzun vadeli denge durumundaki sermaye stokunun temel belirleyicisi olduğu belirtilmiştir. Buna göre, yüksek tasarruf oranları, ekonominin daha büyük bir sermaye stokuna ve dolayısıyla daha yüksek bir çıktı düzeyine ulaşmasını sağlamaktadır (Sarı ve Yıldırım, 2022).

Keynes, harcanabilir gelirin artması durumunda, ortalama tüketim eğiliminin azaldığını ve buna bağlı olarak tasarrufların arttığı varsaymıştır. Keynes; mutlak gelir

hipotezine göre, tüketimi belirleyen öne çıkan faktörün gelir olduğunu kabul etmiştir. Tüketici davranışları gelirdeki değişimlerle belirlendiği ifade edilirken, harcanabilir gelirin artması durumunda ise tüketim de artış meydana gelirken temel psikolojik yasa doğrultusunda, bu artışın gelirdeki artış oranına kıyasla daha düşük düzeyde kalmasına neden olmuş, tersi durumda ise gelirdeki artış ile birlikte tüketilmeyen gelir oranı da artmış ve bu durum tasarrufların artmasını sağlamıştır (Kaymaz, 2019). Harrod (1939) ve Domar (1946) tarafından geliştirilen Post-Keynesyen büyüme modellerinde ise tasarruf oranındaki artışı ülkenin ekonomik büyüme oranında sürdürülebilir bir artış gerçekleştirmesine zemin hazırlayan temel bir faktör şeklinde ele alınmaktadır. Tüketim ve tasarruf ile ilgili literatürde diğer yaklaşımlar ise Friedman'ın (1957) geliştirdiği "Sürekli Gelir Hipotezi" ile Ando ve Modigliani'nin (1963) geliştirdiği "Ömür Boyu Gelir Hipotezi" olarak belirtilmektedir. Sürekli Gelir Hipotezinde tasarrufun belirleyicileri geçici ve sürekli gelir olarak iki bölümde incelenmektedir. Sürekli gelir, belirli bir dönem için uzun vadeli gelir beklentisi olarak tanımlanırken, geçici gelir ise cari gelir ile sürekli gelir arasındaki fark olarak ifade edilmektedir. Ayrıca, gelirin geçici değişimlerinin tüketim ve tasarruf düzeyleri üzerinde önemli bir etkisinin olmayacağı ileri sürülmektedir. Ömür Boyu Gelir Hipotezi ise, rasyonel bireylerin yaşamları boyunca elde edecekleri gelirlerin bugünkü değerinin sabit bir oranını tüketimlerini düzleştirme güdüsüyle harcadıklarını savunmaktadır (Özcan ve Peker, 2018).

Psikolojik ve sosyolojik tasarruf teorilerinde; tüketici bireylerin tercih ve beklentilerinin durağan olmadığını, aksine finansal ve sosyal teşvikler ile koşullardan etkilendiğini öne sürmektedir. Yaşanılan çevredeki değişimler ve bireylerin sahip olduğu bilgi düzeyi, ailelerin karar alma süreçlerini ve müdahalelerini önemli ölçüde şekillendirmektedir. Tasarruf davranışları aynı zamanda bireylerin önceki tasarruf deneyimlerinden ve tasarruf eğilimlerinden etkilenmektedir. Bazı haneler ise, finansal kaynaklarının sınırlı olması ve özel tüketim gereksinimlerinin önceliği nedeniyle düşük düzeyde tasarruf yapabilmektedir. Bu teoriler ışığında, bir hanedeki tasarruf kararlarının, tüketicilerin beklenti ve algılarından, yakın çevrelerinden ve geçmişte edinilen tasarruf deneyimlerinden etkilendiği belirtilebilir (Tosun, 2022).

Davranışsal yaşam döngüsü hipotezi modeline göre, bireylerin kendini kontrol etme süreci üç temel faktöre dayanmaktadır (Bozkurt, 2016):

- *İçsel Çatışma*: Bireylerin, mevcut tüketim olanaklarının cazibesine kapılarak tüm kaynaklarını gelecekteki tasarruflara yönlendirmek yerine, anlık tüketimi tercih etme eğilimi.
- *Cazibeye Kapılma*: Bireylerin, farklı düzeylerde harcama eğilimlerine sahip olmaları ve bu eğilimlere bağlı olarak çeşitli yatırım araçlarını tercih etmeleri.
- *İrade Gücü*: Harcama eğiliminin bireyin servet düzeyine bağlı olmaması; bireylerin, harcama kararları sırasında tüketimin cazibesine karşın iradeleriyle bir içsel çatışma yaşamaları.

Bu faktörlerin etkisi sonucunda, tasarruf kararı tercih edildiğinde bireyin kendini kontrol etme becerisi sağlanmış olmaktadır.

Ekonomideki yurtiçi ve yurtdışı yatırım, tüketim eğilimleri, gelir gibi değişkenlerin tasarruf düzeyindeki etkilerini inceleyen yaklaşımlar, farklı örneklem grupları ve yöntemleri kullanan birçok akademik yazın bulunmaktadır. Bu çalışmalardan elde edilen bulgular ise tasarruf davranışlarının daha iyi anlaşmasını sağlarken tasarrufları arttırmaya yönelik politika önerilerinin geliştirilmesine katkı sağlayabilir.

2.3. DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMIN KAPSAMI VE BELİRLEYİCİLERİ

Gelişmekte olan ülkelerin yeterli ekonomik kalkınmayı gerçekleştirebilmeleri için milli gelirlerinin önemli bir kısmını yatırıma ayırmaları gerekmektedir. Yatırımların temel kaynağı ise tasarruflardır. Kişi başına düşen gelirin düşük olduğu ülkeler genellikle düşük tasarruf oranlarına sahiptir. Bunun temel nedeni, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelere bireylerin gelirlerinin büyük bir bölümünü temel ihtiyaçlarına harcamak zorunda olmalarıdır. Bu durum, yurtiçi tasarruf oranlarının düşük seyretmesine yol açmakta ve dolayısıyla yatırım düzeylerinin artmasını engellemektedir. Yatırımların yetersizliği, ekonomik büyümenin sağlanamamasına neden olmakta ve bunun sonucunda düşük milli gelire sahip ülkeler yoksulluk döngüsünü kırmakta zorlanmaktadır (Yener, 2024).

2.3.1. Doğrudan Yabancı Yatırımın Kapsamı

Doğrudan yabancı yatırım (DYY) hareketleri, dünya iktisat tarihinin genel akışından bağımsız bir şekilde değerlendirmemelidir. Söz konusu dönemde yaşanan politik nedenler, petrol krizleri, döviz krizleri ve bankacılık krizleri, DYY üzerinde olumsuz etkiler yaratmıştır. 1980 sonrası dönemde ise finansal liberalleşme politikalarının

benimsenmesiyle birlikte, uluslararası sermaye hareketlerinde ve DYY’de belirgin bir artış gözlemlenmiştir. Günümüzde ise birçok gelişmiş ülke, gelişmekte olan ülkelere doğrudan yatırım yapmak konusunda birbirleriyle yoğun bir rekabet halinde olduğunu belirtmek mümkündür (Yaroğlu, 2022).

DYY, bir ülkenin gerçek ya da tüzel kişilerinin yabancı bir ülke sınırları içinde firma kurması, firma satın alması ya da mevcut bir firmanın sermayesine katkıda bulunmasıyla sermaye transferi sağlaması, teknoloji, işletme bilgisi ve istihdam olanakları sağlaması olarak belirtilebilir. Yatırım yapan ülkeler veya şirketler, bu süreçte hem etki alanlarını genişletirken yüksek kar elde edip aynı zamanda yatırım yapılan ülkelerin ekonomik gelişimine katkıda bulunmaktadır. Bu nedenle, DYY, ekonomik büyüme ve kalkınma hedeflerinin gerçekleştirilmesinde önemli bir araç olarak kabul edilmektedir. DYY, genellikle yatırımcı ülke ile yatırımın gerçekleştirildiği ülke arasında uzun vadeli ilişkiler kurar; dolayısıyla, bu yatırımların beklenmedik bir şekilde sona erdirilmesi veya ülkeden çekilmesi genellikle mümkün olmamaktadır. Bu özelliklerinden ötürü, ev sahibi ülkeler DYY’ları çekebilmek için yoğun bir rekabet içerisinde. Özellikle, yatırımın gerçekleştirildiği ülkelerin büyüme ve kalkınma hedeflerinin önemli ölçüde DYY’e bağlı olduğundan bahsedilebilir (Boz, 2022).

Ekonomistler dışa açıklığın tanımı ve ölçüm yöntemleri konusunda farklı görüşleri savunmaktadır. Harrison (1996) göre dışa açıklık, döviz tasarrufu ile döviz kazancı arasındaki tarafsızlık (neutrality) olarak tanımlanırken; Edwards'a (1998: 383) göre dışa açıklık, ticarete tarife, kota, lisans ve döviz kontrolleri gibi engellerin bulunmaması durumunu ifade etmektedir. İhracata dayalı büyüme araştırmalarında ise dışa açıklık, ihracatın toplam gelir içindeki payı olarak değerlendirilmektedir (Şahbaz, Buluş ve Kaleci, 2016).

Neoklasik büyüme modelinde ise uzun dönemli ekonomik büyümenin yalnızca dışsal faktörler olarak kabul edilen teknolojik ilerleme ve/veya iş gücü artışına bağlı olduğu ileri sürülen bir diğer görüş olarak belirtilebilir. Sermayenin azalan getirileri varsayımı altında, teknolojik gelişme gerçekleşmediği koşulu altında ekonomik büyümenin yavaşlayacağı veya duracağı öngörülmektedir. Bu bağlamda, neoklasik büyüme modeline göre DYY, teknolojik ilerlemeyi teşvik etmedikçe uzun vadede ekonomik büyüme üzerinde kalıcı bir etki yaratamayacaktır. Neoklasik büyüme modellerinden farklı olarak, içsel büyüme modellerinde ise DYY içsel bir büyüme kaynağı olarak değerlendirmekte ve ülkelerin ekonomik büyüme süreçlerinde önemli bir

unsur olduğu savunulmaktadır (Ustaoglu, 2021). Falzoni, DYY 3 temel başlık altında sınıflandırmıştır (Cengiz, 2024). Buna göre DYY aşağıdaki tabloda belirtilmiştir.

Tablo 2.1: Falzoni'ye göre Doğrudan Yabancı Yatırımların (DYY) Kategorileri

Kategori	Tanım
Öz Sermaye	Tesisler ve bu tesislere bağlı tüm sermaye, hisseler ve üretim araçları gibi tüm fiziksel ve finansal varlıklar.
Tekrar Yatırılmış Kazançlar	Yatırımcının bağlı veya ana şubeleri tarafından yatırımcıya dağıtılmayan ve yatırımcının payına düşen kâr payları.
Diğer DYY Sermayesi	Aynı yatırımcının sahip olduğu iki yatırım şirketi arasında gerçekleşen hisse ve borç ilişkilerini içeren sermaye akımları

Kaynak: (Cengiz, 2024)'den uyarlanarak yazar tarafından oluşturulmuştur.

Yeni ekonomik yapıda, iş gücü ve ekonominin küresel ölçekte rekabetçi bir seviyeye ulaşmasıyla, toplumların geleceğini güvence altına almak amacıyla DYY' e gereksinim duyulmaktadır. Bu doğrultuda, beceri odaklı yeni ekonomilerde iş gücünün geliştirilmesi ve toplumların sürdürülebilir bir yapıya ulaşabilmesi sağlanabilirken, aynı zamanda refah dağılımının iyileştirilmesi ve toplam faydanın artırılması hedeflenmektedir. DYY, en önemli dış finansman kaynaklarından biri olarak, gelişmiş ülkelere gelişmekte olan ülkelere yalnızca sermaye transferi gerçekleştirmekle kalmayıp, aynı zamanda teknoloji, organizasyonel bilgi, beceri, bilgi birikimi ve makine-teçhizat aktarımı sağlamaktadır (Kayhan, 2024).

2.3.2. Doğrudan Yabancı Yatırımın Belirleyicileri

DYY genel olarak; siyasi, ekonomik ve mali sebepler nedenleriyle yapılmaktadır. Bunları şu şekilde belirtebiliriz; ülkeler arası maliyet farklılıklarından kaynaklanan önemli bir unsur olarak öne çıkan ucuz iş gücü ve doğal kaynakların temini, iş gücü maliyetlerinin düşük ve doğal kaynakların bol olduğu bölgelerde üretim maliyetlerini minimize etme avantajı sunarak yabancı yatırımcıları çekmesi çok uluslu şirketler, özellikle Tayvan, Çin, Hong Kong, Hindistan, Kore, Meksika ve Malezya gibi ülkelere yatırım yaparak bu avantajlardan yararlanmaktadır. Diğer bir unsur olarak nakit akımının istikrarının sağlanması işletmelerin üretim faaliyetlerini tek bir piyasa ile sınırlı tutmamalarıdır. Bunun temel nedeninde nakit akımında istikrarın sağlanmasıdır. Tek bir piyasada faaliyet gösteren işletmeler, ekonomik dalgalanmalardan doğrudan etkilenebilmektedir. Ancak, farklı ülkelerdeki ekonomik dalgalanmaların birbirinden bağımsız seyretmesi diğer ülke piyasasına yatırım yaparak nakit akımında denge sağlamalarını mümkün kılmaktadır (Köroğlu, 2019).

Bankacılık sektöründeki yeni düzenlemelerde yatırım teşviki için bir diğer unsur olarak belirtilirken kota ve tarifeler ise ithalatçı ülke ve firmaların belirlemesinden kaynaklanarak ihracatçı firmalar için olumsuz etki yaratmaktadır. Diğer neden ise piyasada birden fazla güçlü işletmenin faaliyet gösterdiği durumlarda, alınan kararlar karşılıklı olarak birbirini etkilemektedir. Bir işletmenin aldığı kararlar, diğer işletmeler üzerinde de doğrudan etkide bulunmaktadır. hammadde kaynağı da yatırım için önemli etkenlerden biri olarak belirtilebilir. Hammadde, büyük ölçekli işletmelerin büyüme ve üretim artışı hedeflerinde stratejik bir öneme sahipken, ülkeler arasındaki hammadde ve kaynak dağılımı dengesiz olması işletmeleri ihtiyaç duydukları hammaddeye daha yakın konumlanabilmek amacıyla diğer ülkelere yatırım yapmaya yönlendirmektedir (Köroğlu, 2019).

Bununla birlikte, siyasi istikrarsızlıkların yaşanması, yabancı yatırımcıların mülkiyet haklarının korunmasına ilişkin endişeleri artırmakta ve yatırım kararları üzerinde olumsuz etkiler yaratmaktadır. Bu tür bir riskin hükümet politikalarındaki potansiyel değişiklikleri ve bu değişikliklerin ev sahibi ülkenin gelecekteki ekonomik yapısı üzerindeki belirsizlikleri artırmasıyla ilişkilendirilebilir. Bir ülkenin yönetim biçimi, hükümetin etkinliği, yaşanan hükümet krizleri, dış politika tercihleri, sosyal, etnik ve dini yapı gibi faktörler ile ülkeye yönelik ambargolar, siyasi risk üzerinde belirleyici bir etkiye sahip değişkenler olarak belirtilebilir (Üçler, 2017).

Döviz kurları da DYY etkileyen değişkenlerden biri olarak tanımlanabilir. Bir ülkenin para biriminin diğer ülkelerin para birimlerine kıyasla daha değerli olması durumunda, bu ülkede üretilen malların maliyetlerinde ve dolayısıyla fiyatlarında artış gözlenmesi olasıdır. Bu durum, yatırımcıların, para birimlerinin değeri diğer ülkeye göre daha düşük olan ülkelere yönelme eğilimini artırmaktadır. Aliber'in (1970) kuramında, para birimi değeri yüksek olan ülkelerin firmalarının yabancı yatırımcı konumunda bulunurken buna karşın, para birimi değeri düşük olan ülkelerin firmalarının yabancı yatırımcı konumunda bulunması beklenmemektedir. Bu bağlamda, para birimi değeri düşük olan ülkeler genellikle ev sahibi ülke konumunda değerlendirilmektedir (Balık, 2024).

Bir ülkenin ticaret fazlası vermesi, DYY çekebilme kapasitesi açısından önemli bir unsur olarak değerlendirilmektedir. DYY genellikle dış ticaret yapıları güçlü olan ülkelere yönelmektedir. Ticaret açığı bulunmayan ülkelerin ekonomilerinin dinamik ve sağlıklı bir yapıya sahip olduğu, yaygın olarak kabul edilen bir görüş olarak

belirtilmektedir. Araştırma geliştirme harcamalarına verilen önem, gelişim derecesi ve potansiyeli de yabancı yatırımlar için bir unsur olarak belirtilmektedir (Koç Aytekin, 2019).

Ev sahibi ülkenin enflasyon oranının yüksek olması, ekonomik belirsizliğe yol açacağı için ülkeyi yatırım açısından riskli hale getirmesi de yabancı yatırımların belirleyicisi olarak belirtilebilir. Yüksek enflasyon bulunan ülkelerde, yabancı yatırımcıların karşılaştıkları belirsizlik ve riskler nedeniyle söz konusu ülkeye yatırım yapmaktan kaçınmalarına neden olmaktadır. Bu bağlamda, DYY genellikle sermaye kaybı riskini minimize etmek amacıyla enflasyonun düşük olduğu ülkelere yönelmektedir. Ancak, yapılan yatırımlar sonucunda beklenen kâr elde edilirse, yatırımcılar yüksek enflasyonu göz ardı ederek yatırım kararlarını sürdürebilmektedir (Balık, 2024).

Gelişmekte olan ülkelerde DYY ile birlikte gelen teknoloji transferi, ülkenin ekonomik büyümesine yeni ürün ve hizmetlerin üretimi yoluyla önemli katkılar sağlamaktadır. Bu durum, ülkenin genel üretim seviyesinin yükselmesine ve dolayısıyla milli gelirden artışa neden olmaktadır. Teknoloji düzeyindeki bu artış, etkili reklam stratejileri ve yenilikçi pazarlama yöntemleriyle ekonomik faaliyetlerin artmasına da olanak tanımaktadır. Ayrıca, organizasyon ve yönetim tekniklerinde yaşanan gelişmeler, ekonomik etkinliği artırarak ülkenin küresel rekabet gücünü güçlendirmektedir (Akkaya, 2024).

Bu nedenlerden dolayı ülkeler ve firmalar için yatırım olanakları küresel ekonomiler için önem arz etmektedir. DYY ev sahibi ülkelerde ekonomik büyümeyi destekleyen, istihdamı arttıran ve teknoloji transferi sağlayan önemli bir finansman kaynağı olarak değerlendirilmektedir. DYY sermaye birikimlerine katkı sağlarken uluslararası ticaret hacmini arttırmakta, yenilikçi yönetim ve tekniklere teşvik etmektedir. Bunun yanı sıra uzun vadeli rekabet gücünü arttırarak ekonomik büyümeye de katkıda bulunmaktadır.

2.4. DÜNYA EKONOMİLERİNDE BÜTÇE AÇIKLARI, ÖZEL TASARRUFLAR VE DOĞRUDAN YABANCI YATIRIMLAR ÜZERİNE TEORİK VE AMPİRİK LİTERATÜR DERLEMESİ

Makroekonomik dengesizliklerin bir göstergesi olarak alınan bütçe açığı ekonomik istikrar açısından önemli bir araştırma alanı oluşturmaktadır. Üçüz açık

hipotezi, bir ekonomide; bütçe açığı, tasarruf-yatırım açığı ve cari açık arasındaki ilişkiyi savunurken, dördüz açık hipotezi bu ilişkiye çıktı açığını da dahil ederek geniş bir perspektif sunmaktadır. Literatürde bu konuyla ilgili yapılan çalışmalar, kullanılan yöntemler ve elde edilen sonuçlar bakımından çeşitli akademik yazınlar bulunmaktadır. Bu çalışmalar kısaca aşağıda belirtilmiştir.

Tablo 2.2: Literatürde Bütçe Açığı, Tasarruf ve Yatırım Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Uygulamalı Çalışmalar

Yazarlar	Yöntem (a), Değişken (b), Ülke (c), Dönem (d)	Bulgular
Altunöz (2018)	(a) ARDL sınır testi ve Toda-Yamamoto nedensellik testleri (b) Cari açık ile yatırım-tasarruf açığı (c) Türkiye (d) 2001-2017 yılları	Bütçe açığı ile cari açık arasında ve tasarruf- yatırım arasında çift yönlü nedensellik ilişkisinin bulunduğu sonuçlarına ulaşmıştır.
Altunöz, Erdem ve Atasaygın (2023)	(a) ARDL sınır testi (b) Bütçe açığı, yatırım- tasarruf açığı, cari açık ve çıktı düzeyi değişkenleri (c) Türkiye (d) 2005- 2022 yılları	Bütçe açığı, yatırım- tasarruf açığı, cari açık ve çıktı düzeyi değişkenleri arasında korelasyon olduğu kısa ve uzun dönemde sonuçlarının birbirini etkilediği sonucuna ulaşmışlardır.
Altun ve İnce (2010)	(a) ARDL sınır testini ve Tado-Yamamoto nedensellik testleri (b) Bütçe açığı tasarruf- yatırım açığı ve cari açık değişkenleri (c) Türkiye (d) 1975-2010 yılları	Bulgular değişkenler arasında eşbütünleşme ve nedensellik ilişkisinin olmadığını göstermiş ve değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkiye rastlamamıştır.
Aragaw (2021)	(a) Bootstrap Granger nedensellik testi, dinamik panel eşik testleri (b) Bütçe açığı, cari açık, GSYİH (c) Afrika ülkeleri (d) 1988- 2018 yılları	Bütçe açığından cari açığa doğru ve ters yönde Granger nedenselliğinin olmadığı sonuçlarına ve dinamik panel eşik testi ile de bütçe açığı ve kişi başına düşen GSYİH arasında doğrusal ilişkinin olmadığı sonuçlarına ulaşmıştır.
Chowdhury ve Saleh (2007)	(a) ARDL sınır testi (b) Bütçe açığı yatırım-tasarruf açığı ve cari açık (c) Sri Lanka (d) 1970- 2005 yılları	Sınır testi sonuçlarında tasarruf-yatırım açığının cari işlemler açığını artırdığı, bütçe açığının da cari işlemler açığını artırdığını ve değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin söz konusu olduğu sonucuna ulaşılmıştır.
Enders ve Lee (1990)	(a) VAR analizi (b) Bütçe açığı ve cari açık (c) Amerika Birleşik Devletleri (d) 1947- 1987 yılları	Çalışma sonucunda bütçe açığı ile cari işlemler arasında ki ilişki incelendiğinde aralarında ilişkinin olduğunu göstermiştir.

Tablo 2.2: (Devam) Literatürde Bütçe Açığı, Tasarruf ve Yatırım Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Uygulamalı Çalışmalar

Yazarlar	Yöntem (a), Değişken (b), Ülke (c), Dönem (d)	Bulgular
İpek ve Kızılgöl (2016)	(a) ARDL testi ve Tado-Yamamoto nedensellik analizleri (b) Bütçe açığı yatırım-tasarruf açığı ve cari açığı (c) Türkiye (d) 2004 yılı verileri	Sınır testi sonuçlarında bütçe açığı ile yatırım- tasarruf açığı ve cari açık arasında uzun dönemde eşbütünleşme ilişkisinin varlığı; ARDL testi sonuçlarında ise bütçe ve yatırım- tasarruf açıklarının cari açığı uzun dönemde artırıcı etkilerinin söz konusu olduğu sonuçlarına ulaşmışlardır.
Kahiloğulları ve Akça (2021)	(a) ARDL sınır testi (b) Bütçe açığı ve cari açık ilişkisi (c) Türkiye (d) Çeyreklik (3'er aylık) verilerle 2006Q1- 2019Q4 dönemleri	Kısa ve uzun dönemde değişkenler arasında anlamlı bir ilişkinin olmadığı ikiz açık hipotezini reddeden Ricardocu denklik hipotezinin geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Karanfil ve Kılıç (2015)	(a) Eşbütünleşme testi ve Granger nedensellik testleri (b) Bütçe açığı yatırım- tasarruf açığı ve cari açık değişkenleri (c) Türkiye (d) 1980- 2013 dönemleri	Eşbütünleşme testinde değişkenler arasında uzun dönemde bir ilişkin var olduğu, nedensellik testinde ise değişkenler arasında uzun dönemde çift yönlü ilişkinin olduğu bulgularına ulaşarak üçüz açık hipotezinin belirtilen dönemde Türkiye ekonomisinde geçerli olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Kızılkaya ve Öztutuş (2018)	(a) Granger nedensellik testi ve Johansen eşbütünleşme testi (b) Bütçe açığı, yatırım tasarruf açığı ve cari açık değişkenleri (c) Türkiye (d) 1960- 2016 yılları	Çalışmasında kısa ve uzun dönemde değişkenler arasında nedensellik ilişkisinin var olduğu sonucuna ulaşmışlardır.
Öztürk (2023)	(a) Panel veri analizi (b) Bütçe açığı ve özel kesim tasarruf açıkları, cari işlemler (c) Gelişmiş ülkeler grubu (d) 2000-2020 yılları	Bütçe açığı ve özel kesim tasarruf açıklarının cari işlemler hesabını anlamlı ve pozitif yönde etkilediği aralarında ilişki olduğu sonuçlarına ulaşmıştır.
Samırkaş ve Samırkaş (2015)	(a) VAR analizi ve Granger nedensellik testi (b) Bütçe açığı, yatırım tasarruf dengesi ve cari açık (c) Türkiye (d) 1975- 2014 yılları	Bulgular arasında üçüz açık hipotezin geçerliliği tespit edilememiş olup tasarruf açığından bütçe açığına doğru bir nedensellik ilişkisi olduğuna ulaşılmıştır.
Sever ve Demir (2017)	(a) VAR analizi ve Granger nedensellik testi (b) Bütçe açığı ve cari açık ilişkisi (c) Türkiye (d) 1987- 2006 yılları	Çalışma da bütçe açığından cari açığa doğru pozitif yönlü bir ilişkisinin bulunduğu sonuçlarına ulaşılmıştır.

Tablo 2.2: (Devam) Literatürde Bütçe Açığı, Tasarruf ve Yatırım Arasındaki İlişkiyi İnceleyen Uygulamalı Çalışmalar

Yazarlar	Yöntem (a), Değişken (b), Ülke (c), Dönem (d)	Bulgular
Sürekçi (2011)	(e) VAR analizi ve Granger nedensellik testi (f) Bütçe açığı, yatırım tasarruf dengesi ve cari açık (g) Türkiye (h) 1987- 2007 yılları	Çalışmasında değişkenler arasında üçüz açık hipotezinin olmadığını bütçe açığından cari açığa doğru ikiz açık hipotezi ilişkisinin etkili olduğu sonucunu ortaya koymuştur.
Türkay (2013)	(a) Engle- Granger iki aşamalı ve DLOS yöntemleri (b) Bütçe açığı yatırım- tasarruf açığı ve cari açık (c) Türkiye (d) 1980- 2012 yılları	Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisinin varlığı ve uzun dönemde bütçe açığı ile özel kesim yatırım- tasarruf açığının cari açığı artırdığı, uzun dönem içinde çalışmanın üçüz açık hipotezini desteklediği sonuçlarına ulaşmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
BÜTÇE AÇIKLARI, ÖZEL TASARRUFLAR VE YATIRIMLAR ARASINDAKİ
NEDENSELLİK İLİŞKİSİ

Bu çalışma, Türkiye’de 1990-2021 dönemlerini kapsayan yıllık veriler kullanılarak Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları özel tasarruflar ve DYY arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Analiz içerisinde yer alan değişkenler IMF ve Worldbank veri sistemlerinden derlenmiştir. Çalışmada kullanılan değişkenler, değişkenlerin kısaltmaları ve kaynakları Tablo 3.1’de verilmiştir. Araştırmanın tahmin edilen tam logaritmik doğrusal modeli literatür referans alınarak 1 numaralı denklemde belirtilmiştir. Değişkenlerle ilgili zaman serilerinin belirlenmesinde Eviews-9 paket programı kullanılmıştır.

$$dept_t = \beta_0 + \beta_1 sav_t + \beta_2 inv_t + u_t$$

Tablo 3.1: Modele İlişkin Veri Seti Tanımlaması

Değişkenler	Tanımlanması	Kaynak
dept	Bütçe Açığı (% GDP)	https://www.imf.org/external/datamapper
sav	Özel Tasarruf (% GDP)	https://data.worldbank.org/indicator
inv	Doğrudan Yabancı yatırımlar	https://data.worldbank.org/indicator

Model’de bağımsız değişkenler Türkiye’nin özel tasarruf ve doğrudan yabancı yatırımyken; bağımlı değişken bütçe açığıdır. Bu çerçevede öncelikle serilerin durağanlığı test edilerek birim kök içerip içermediği tespit edildikten sonra ilgili analizler yapılacaktır.

3.1. BİRİM KÖK TESTİ

Belirtilen çerçeveler dahilinde çalışmamızda değişkenler arasındaki eşbütünlük ve nedensellik ilişkilerinin tahmin edilmeden önce literatürde yaygın olarak kullanılan birim kök testlerine Genişletilmiş Dickey-Fuller (ADF), (1981) ve Phillips ve Perron (PP), (1988) birim kök testleri kullanılmıştır. Serilerin birim kök özelliğini test etmek amacıyla aşağıdaki regresyon denklemleri kullanılmıştır.

ADF testine göre p gecikme katsayısını göstermek üzere aşağıdaki denklem kullanılmaktadır. ADF test istatistiğine göre p gecikme katsayısı için aylık verilerde 12, çeyreklik verilerde 4 olarak değerlendirilmektedir (Sarıkovanlık, Koy, Akkaya, Yıldırım ve Kantar, 2020).

$$\Delta y_t = \psi y_{t-1} + \sum_{i=1}^p a_i \Delta y_{t-i} + \beta_t + u_t$$

ADF, istatistiklerine ait sıfır hipotezi ve alternatif hipotez şu şekildedir;

H_0 : Seri durağan değildir. (Birim kök içerir). y_t değişkeni bir dönem önceki değerlerden etkilenir.

H_1 : Seri durağandır. (Birim kök içermez). Geçmiş dönem şokları belirli dönemde etkisini gösterse de bu etki azalarak kısa dönemde tamamen ortadan kalkmaktadır.

PP testinin ADF testi arasındaki temel fark parametre tahmin yöntemi yaklaşımıdır. PP testi, verideki otokorelasyonu düzeltme sürecinde serilerin farkını almak yerine serilerin birinci farkına dayalı otoregresif bir model kullanarak test işleminin tamamlamaktadır (Çelik ve Bozkurt, 2024). PP testinde ADF testinde olduğu gibi “yardımcı regresyon”, “kesmesiz ve trendsiz”, “kesmeli ve trendsiz” olma durumuna göre tahminde bulunmaktadır. ADF testi PP testine göre daha güçlü sonuçlar vermektedir. PP ait denklem aşağıda belirtilmiştir (Dikmen, 2018).

$$Y_t = Y_{t-1} + u_t$$

PP test istatistiklerine ait sıfır hipotezi ve alternatif hipotez şu şekildedir (Çelik ve Bozkurt, 2024);

H_0 : Seri durağan değildir. (Birim kök içerir).

H_1 : Seri durağandır. (Birim kök içermez).

ADF, PP birim kökleri testi ile elde edilen sonuçlar sırasıyla Tablo 3.2’ de belirtilmiştir.

Tablo 3.2: Model 1 Birim Kök Testi Sonuçları

DEĞİŞKENLER	ADF		PP	
	C	1.Fark	C	1.Fark
Dept	-2.08 (0.25) [0]	-5.68 (0.00) [0]	-2.10 (0.24) [1]	-5.68 (0.00) [1]
Sav	-0.37 (0.90) [1]	-3.59 (0.01) [4]	-0.46 (0.88) [1]	-7.93 (0.00) [2]
İnv	-2.20 (0.20) [0]	-5.06 (0.00) [0]	-2.07 (0.25) [7]	-8.34 (0.00) [29]

Birim kök testlerinde kullanılan modeller: “C, sabiti içerir” şeklinde tanımlanmaktadır. ADF ve PP testinde %5 anlamlılık düzeyinde sabitli modelde hesaplanan test istatistik değerleri sırasıyla (-2.96) olarak belirlenmiştir. Olasılık değerleri parantez içerisinde, gecikme değerleri ise köşeli parantez içinde verilmektedir. Max gecikme uzunluğu [2] olarak alınmış olup en uygun gecikme uzunluğunun belirlenmesinde Akaike bilgi kriterlerinden faydalanmaktadır

ADF ve PP birim kök testlerinin sonuçları incelendiğinde; şu bulgular ön plana çıkmaktadır. Dept, inv ve sav değişkenleri her iki teste göre seviyede sabitli modelde durağan değilken, birinci farkı alındığında durağanlaşmaktadır. Literatür çalışmalarında belirtildiği gibi ADF test istatistiğinin sınanmasında bazı kısıtlar olmasından dolayı

sapmalı sonuçların elde edilmemesi için PP testi yapılarak aynı sonuçlar desteklenmiştir. Tablo 3.2 incelendiğinde ADF ve PP testlerine göre seriler birince dereceden durağan I (1) bulunmuştur. Serilerin her ikisinin de aynı dereceden durağan hale gelmesi eş-bütünleşme analizi açısından bir ön koşul olarak belirtilmektedir.

3.2. VAR (VEKTÖR OTOREGRESYON) MODELİ

Sims (1980) tarafından geliştirilen eşanlı bir modelde, herhangi bir denklemin uygun şekilde tahmini için modelin belirlenmiş olması gerekmektedir. Bu bağlamda, belirleme koşullarının sağlanması için sıra ve rank koşullarının yerine getirilmelidir. Sims'e göre eşanlı sistemde, değişkenlerin içsel ve dışsal olarak ayrılması ve parametreler üzerinde kısıtlamaların yapılması gereklidir. Eşanlı bir modelde iki değişken içsel değişken bulunması durumunda bu değişkenlerin her biri hem kendi değerleriyle hem de diğer içsel değişkenin belirli bir döneme kadar olan gecikmeli değeriyle ilişkilendirilmektedir. Sims'in geliştirdiği VAR modelinde tüm değişkenler içsel olarak değerlendirilmektedir. VAR modelleri, özellikle kriz ekonomilerinde yaygın bir kullanıma sahiptir. Bu modeller, politik etkiler ile değişkenlerde meydana gelen şokların diğer değişkenler üzerindeki etkilerinin ölçülmesi için kullanılmaktadır. Aynı zamanda, VAR modelleri eşanlı modellerin bir alternatifi olarak geliştirilmiştir (Dikmen, 2018).

Veri setleri durağanlıkları birim kök testleri incelendikten sonra seriler için VAR modeli kurulmaktadır ve uygun gecikme uzunluğu seçilmektedir. VAR modelinde kullanılmak üzere gecikme uzunlukları bilgi kriterleri kapsamında değerlendirilmiştir. Kurulan VAR modeli için uygun gecikme uzunluğu sonuçları Tablo 3.3'de verilmektedir. Tablo 3.3'de belirtildiği gibi model için uygun gecikme uzunluğu 5'dür. Çünkü LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterleri %5 düzeyinde 5 dönemlik gecikme için anlamlı sonuçlar üretmektedir. Buna göre Akaike bilgi kriterinin değerinin en düşük olduğu beşinci gecikme dikkate alınmıştır.

Tablo 3.3: Bilgi Kriterlerine Göre Gecikme Uzunluğu Verileri

Lag	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	NA	522.6585	14.77246	14.91644	14.81527
1	50.24767	115.2844	13.25444	13.83037	13.42570
2	13.90577	115.4133	13.22582	14.23369	13.52551
3	21.48898	68.42174	12.62843	14.06825	13.05656
4	18.54614*	41.15390	11.97037	13.84214	12.52695
5	13.12788	31.95482*	11.44360*	13.74731*	12.12861*

Not: Bulunan optimal gecikme uzunluğu ile ilgili olarak yapılan otokorelasyon ve değişen varyans testleri sonucunda otokorelasyon ve değişen varyans sorunu olmadığı varsayılmıştır. (Tespit edilmiştir.)

Optimal gecikme uzunluğunun belirlenmesinde, Likelihood Ratio (LR), Final Prediction Error (FPE), Akaike (AIC), Schwarz (SC) ve Hannan Quinn (HQ) bilgi kriterleri kullanılmaktadır. Bu kriterlerden en çok yıldızın bulunduğu gecikme optimal gecikme sayısı olarak dikkate alınmaktadır. Dolayısıyla çalışmada LR, FPE ve AIC bilgi kriterlerine göre VAR modeli için optimal gecikme uzunluğu 5 olarak belirlenmiştir.

3.3. JOHANSEN EŞBÜTÜNLEŞME ANALİZİ

Bu aşamalardan sonra değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin varlığını tespit etmek için eşbütünleşme analizi uygulanmaktadır. Çalışmada, değişkenler arasındaki uzun dönemli ilişkinin belirlenebilmesi için Johansen eşbütünleşme testi uygulanacaktır. Eşbütünleşme testinde kullanılacak modele karar verebilmek için, teoride beş alternatif model arasından en uygunu seçilmelidir. Model seçimi, Pantula doğrultusunda gerçekleştirilecektir. (Çınar ve Sevüktekin, 2014).

Johansen eşbütünleşme testi için sıfır hipotezi ve alternatif hipotez şu şekildedir;

H_0 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur

H_1 : Değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi vardır.

Tablo 3.4: Johansen Eşbütünleşme Testi

Hipotezler	Trace (İz)			Max-Eigenvalue (Maksimum Özdeğer)		
	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri	Test İstatistiği	%5 Kritik Değer	Olasılık Değeri
$H_0: r=0$ $H_0: r \geq 0$	64.763	29.797	0.000	45.804	21.132	0.000
$H_0: r=1$ $H_0: r \geq 1$	18.959	15.495	0.014	18.931	14.265	0.009

Not: %5 anlamlılık düzeyine göre eşbütünleşmenin olduğunu göstermektedir.

Tablo 3.4'deki sonuçlar incelendiğinde hem maksimum öz değer testi hem de İz testi için ele alınan seriler arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı görülmektedir. Herhangi bir koentegre vektörün bulunmadığını söyleyen temel hipotez ($r=0$) için maksimum öz değer 45.804, %5 anlamlılık düzeyindeki kritik değer 21.132'den büyüktür. Temel hipotez için iz test değeri 64.763 %5 anlamlılık düzeyinde iz testi kritik değeri 29.797'dan büyüktür. Elde edilen sonuçlara göre her iki test içinde %5 anlamlılık düzeyinde bütçe açığı, özel tasarruf ve doğrudan yabancı yatırım serileri arasında uzun dönemli bir ilişkinin varlığı mevcuttur. Diğer bir deyişle ele alınan seriler arasında birden fazla eşbütünleşik vektör bulunmaktadır.

3.4. VEKTÖR HATA DÜZELTME MODELİ

Vektör hata düzeltme modeli (VECM), zaman serileri arasındaki uzun dönemli dengeleri kısa dönemli dinamiklerden ayırmak amacıyla Engle ve Granger (1987) tarafından geliştirilmiştir. VECM, seriler üzerindeki uzun dönemde ortaya çıkabilecek şokların etkilerini analiz etmek için etkin bir araç olarak belirtilmektedir. Engle ve Granger (1987), VECM testi için aşağıdaki belirtilen denklemlerden yararlanmıştır (Gökçe ve Babacanoğlu, 2020).

$$\Delta Y_t = \beta_0 + \beta_1 X_1 + u_t$$

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 \Delta X_1 + \alpha_2 \hat{u}_{t-1} + \varepsilon_t$$

Eşbütünleşme testi sonrasında uygulanan Vektör Hata Düzeltme Modelinin uzun dönem sonuçları Tablo 3.5'de belirtilmiştir.

Tablo 3.5: Model 1 için Vektör Hata Düzeltme Modeli Sonuçları (Uzun Dönem)

Cointegrating Eq:	CointEq1		
	Katsayı	Standart Hata	t istatistiği
dept	1.000000		
sav (-1)	1.392695	(1.36156)	[1.02287]
inv (-1)	-3.985510	(7.82505)	[-0.50933]
C	-67.07805		

Tablo 3.5'e göre Model 1 için elde edilen uzun dönem eşbütünleşme denklemi şu şekildedir.

$$\text{dept} = 67.078 - 1.392\text{sav} + 3.985 \text{ inv}$$

Uzun dönem katsayılar incelendiğinde; özel tasarruf oranındaki %1 artış bütçe açığını %1.392 azaltacağı, doğrudan yabancı yatırımdaki %1'lik artışın ise bütçe açığını

%3.985 arttıracığı, yani doğrudan yabancı yatırımların ve özel tasarrufların bütçe açığına doğrudan yansıtacağı sonucu tespit edilmiştir. Elde edilen bulgular iktisadi beklentilere uygun olarak tespit edilmiştir. Bütçe açığının doğrudan yabancı yatırım arasında pozitif yönlü ilişkisi, özel tasarruf ile negatif yönlü ilişki tespit edilmiştir.

Türkiye’de 1990-2021 döneminde bütçe açığı, özel tasarruflar ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında uzun dönem eşbütünleşme olduğu serilerin uzun dönemde birbirini etkilediğini ifade etmek mümkündür.

3.5. GRANGER NEDENSELLİK TESTİ

Granger (1969) tarafından geliştirilen Granger nedensellik testi, iki değişken arasındaki doğrusal ilişkinin varlığını test eden istatistiksel bir yöntem olarak belirtilmektedir. Granger testi değişkenler arasında nedensellik ilişkisini açıklamaktadır. Granger nedensellik yaklaşımında; Y ve X değişkenlerin gecikmeli değerleri birlikte kullanıldığı bir model, Y değişkeninin yalnızca kendi gecikmeli değeriyle tahmin edildiği modele görece Y’yi daha iyi açıklama gücüne sahipse, X değişkeni Y’nin Granger nedeni olarak kabul edilmektedir (Barut ve Çelik, 2021).

Değişkenlerin kısa dönemli ilişkisini ve yönü hakkında bilgi edinmek amacıyla serilere Granger nedensellik testi uygulanmıştır. Test sonucu Tablo 3.6’da raporlanmıştır.

Tablo 3.6: Granger Nedensellik Testi

	F-istatistiği	Prob. Değeri	Sonuç
Bütçe Açığı → Özel Tasarruflar	0.65100	0.6650	Bütçe açığından özel tasarruflara nedensellik ilişkisi yoktur.
Özel Tasarruflar → Bütçe Açığı	4.11675	0.0136	Özel tasarruflardan bütçe açığına nedensellik ilişkisi vardır.
Bütçe açığı → DYY	4.09359	0.0139	Bütçe açığından doğrudan yabancı yatırımlara nedensellik ilişkisi vardır.
DYY → Bütçe Açığı	0.35266	0.8731	Bütçe açığından doğrudan yabancı yatırımlara nedensellik ilişkisi yoktur.

Not: Optimum gecikme uzunluğu; LR, FPE, AIC, SC ve HQ kriterleri baz alınarak belirlenmiştir.

Yapılan Granger nedensellik analizi sonucunda söz konusu dönemde özel tasarruflardan bütçe açığına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Bütçe açığından doğrudan yabancı yatırımlara doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir.

Bir başka deyişle; düşük özel tasarruf oranının bütçe açığını arttırabileceği ancak ters yönde bir ilişkinin olmadığı, yüksek bütçe açığının ise yatırımcı güvenini zayıflatabileceğinden kaynaklı olarak bütçe açığı üzerinde negatif yönde ilişki olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

SONUÇ

Kamu gider ve gelirleri arasındaki dengesizlik nedeniyle ortaya çıkan bütçe açıkları, iktisat politikalarının hedeflerine ulaşılmasında çeşitli nedenlere yol açarken kamu mali dengeleri açısından ise belirleyici bir öneme sahiptir. Bütçe açığının oluşmasındaki nedenler arasında; yol yapım giderleri, kanalizasyon giderleri, elektrik, su vb. gibi yapısal nedenlerin yanı sıra makroekonomik değişkenler, savunma harcamaları, siyasi gelişmeler sonucundaki değişimler, eğitim, sağlık, sosyal yardımlar, doğal nedenlerle oluşan (deprem, erozyon, çığ vb.) oluşan beklenmedik olaylar için yapılan harcamalar belirtilebilir. Bu nedenlerle oluşan gelir ve giderin karşılanmasında devletin ise aktif rolü zaman içerisinde değişmiştir. Bu değişim Türkiye ekonomisinde; 1954'e kadar Duyun-u Umumiye borçlarının taksitlendirilmesinin Cumhuriyetin ilk zamanlarında para basılarak Merkez Bankasına kısa vadeli avans olarak borçlanılmış zaman içerisinde yurt içi ve yurtdışı kaynaklar, Merkez Bankası ve hazineden avans kullanılarak borçlanma yoluyla bütçe açığı finansmanı sağlanmış 2000' yılından itibaren günümüzde ise bütçe açıkları finansmanı piyasa borçlanma yoluyla ve Merkez Bankası, Hazine kağıtları satın alınarak dolaylı olarak finanse edilmektedir.

Bütçe açıklarına dair yapılan bu çalışmada önem arz eden bir diğer konusu ise özel tasarruflar ve doğrudan yatırımlar olarak belirtilmiştir. Bütçe açıkları ve özel tasarruf arasındaki ilişki makroekonomik denge ve uzun vadeli sürdürülebilirlik açısından kritik bir öneme sahiptir. Genel olarak, bütçe açıkları özel tasarrufları hem doğrudan hem dolaylı yoldan etkileyebilir. Bütçe açığının artması, genellikle kamu borcunun yükselmesine neden olarak faiz oranları üzerinde baskı yaratırken bu ise yatırım tasarruf denklemini etkilerken özel sektör tasarruflarını azaltabilir. Ancak, bu etki ekonominin mevcut durumunda, piyasa katılımcılarının beklentilerine ve uygulanan mali politika stratejisine bağlı bir konudur.

Literatürde bütçe açığı ve özel tasarrufların etkisine dair farklı sonuçlar ortaya konulmuştur. Ricardocu denklik hipotezine göre bireylerin ve işletmelerin gelecekteki vergi artışları öngörülerek tasarruflarının artacağı belirtilirken, Keynesyen yaklaşım ise daha kısa vadeli etkilere odaklanarak açıkların tüketime teşvik edilebileceğini belirtmektedir. Klasik iktisat yaklaşımına göre ekonomi her zaman tam istihdamda dengelenir ve tasarruf ile yatırım eşitliği, faiz oranları ile kendiliğinden sağlanmaktadır. Diğer bir taraftan Neoklasik iktisat yaklaşımında ise yüksek tasarruf oranlarının büyümeyi teşvik edeceğini ve yurt içi tasarruflarının yetersiz olduğu durumlarda yabancı

tasarrufların alternatif bir finansman kaynağı olabileceğini savunmaktadır. Slow büyüme modelinde ise tasarruf oranı uzun vadeli denge sermaye stokunu belirlemektedir ve dolayısıyla yüksek tasarruf oranları daha büyük sermaye stoku ve daha yüksek çıktı düzeyini sağlamaktadır görüşü belirtilmektedir.

Özel tasarrufların yanı sıra diğer bir konu ise ülkeye gelen yatırımlar olarak belirtilebilir. Bütçe açıklarındaki artış kamu borcunun sürdürülebilirliği konusunda belirsizlikler yaratabilir ve yerel para biriminin değer kaybetme riskini arttırabilir. Bu durum ise, özellikle makroekonomik dengesizliklerin yüksek olduğu gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımcıların risk algısını olumsuz yönde etkileyebilir. Ancak, bütçe açıklarının büyümeyi destekleyecek altyapı yatırımları stratejik projeler için kullanılması uzun vadede doğrudan yabancı yatırımları çekme kapasitesini arttırabilir. Genel olarak, yüksek bütçe açıkları, ekonomik risk algısını arttırarak yabancı yatırımcıları caydırıcı etki yaratabilir. Bununla birlikte yabancı yatırımcılar; yalnızca bütçe açıklarının büyüklüğüne değil nasıl finanse edildiğine, ülkenin genel ekonomik yönetim performansının nasıl olduğuna dikkat edebilmektedir. Mali disiplinin sağlanması, bütçe açıkların kontrol altına alınması ve yatırımcı dostu bir ekonomik iklim oluşturulması doğrudan yabancı yatırımın ülkeye çekilme kapasitesini güçlendirebilir.

Belirtilen çerçeveler dahilinde; bütçe açıklarının özel tasarruf ve yatırım üzerindeki etkilerinin değerlendirilmesinde, ekonomik bağlamın, politika tasarımının ve piyasa tepkilerinin dikkatli bir şekilde ele alınması gerektiği düşünülmektedir. Özellikle gelişmekte olan ekonomilerde, bütçe açıklarının özel tasarruflar üzerindeki olumsuz etkilerinin minimize edilmesi için etkin maliye politikalarının yanı sıra güçlü bir finansal altyapı oluşturulması kritik öneme sahip olduğu belirtilebilir. Bu sayede hem sürdürülebilir ekonomik büyüme desteklenebilir hem de uzun vadede denge sağlanabilir.

Tanımlanan sınırlar çerçevesinde bu çalışma; Türkiye’de 1990-2021 dönemlerini kapsayan yıllık veriler kullanılarak Türkiye ekonomisinde bütçe açıkları özel tasarruflar ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki nedensellik ilişkisi incelenmiştir. Johansen Eşbütünleşme ve Granger Nedensellik testleri kullanılarak incelenmiştir.

Johansen Eşbütünleşme testi uzun dönem katsayılar ($\text{dept} = 67.078 - 1.392\text{sav} + 3.985 \text{ inv}$) incelendiğinde; özel tasarruf oranındaki %1 artış bütçe açığını %1.392 azalttığı, doğrudan yabancı yatırımdaki %1’lik artışın ise bütçe açığını % 3.985 arttıracığı tespit edilmiştir. Bu bulgular, doğrudan yabancı yatırımların ve özel tasarrufların bütçe

açığı üzerinde doğrudan etkili olduğunu ve iktisadi beklentilere uygun olduğunu göstermektedir. Elde edilen sonuçlara göre; bütçe açığı ile doğrudan yabancı yatırım arasında pozitif yönlü, özel tasarruf oranı negatif yönlü bir ilişki olduğu saptanmıştır. Ayrıca, Türkiye’de 1990-2021 dönemi itibariyle, bütçe açığı, özel tasarruflar ve doğrudan yabancı yatırımlar arasında uzun dönemli eşbütünleşme ilişkisi bulunmuş, bu serilerin uzun dönemde birbirini etkilediği sonucuna ulaşılmıştır.

Granger nedensellik sonucuna göre; incelenen dönemde özel tasarruflardan bütçe açığına doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu tespit edilmiştir. Benzer şekilde, bütçe açığından doğrudan yabancı yatırımlara doğru %5 anlamlılık düzeyinde tek yönlü bir nedensellik ilişkisi olduğu belirlenmiştir. Bu bulgular; düşük tasarruf oranlarının bütçe açığını arttırabileceğini, ancak ters yönlü bir etkisinin bulunmadığını göstermektedir. Ayrıca, yüksek bütçe açıklarının yatırımcı güvenini zayıflatması nedeniyle doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz bir etkisi olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen bulgular ışığında, düşük tasarruf oranlarının bütçe açığını arttırabileceği ve yüksek bütçe açıklarının doğrudan yabancı yatırımlar üzerinde olumsuz etki yaratabileceği göz önüne alındığında ekonomi politikalarında tasarruf oranlarını artırıcı ve bütçe açıklarını azaltıcı stratejilere öncelik verilmesi gerektiği düşünülmektedir. Bu bağlamda, bireysel tasarrufları teşvik eden politikalar, örneğin vergi teşvikleri veya uzun vadeli tasarruf araçlarının geliştirilmesi, öncelikli hedefler arasında bulundurulması gerekliliği ön plana çıkmaktadır. Ayrıca, kamu harcamalarının verimlilikleri arttırılarak bütçe açıklarının minimize edilmesi ve şeffaflığı sağlamak yatırımcı güvenini arttırarak doğrudan yabancı yatırımları destekleyebilir.

Bütçe açıklarının yüksek olduğu dönemlerde bütçe açıklarını altyapı ve üretken sektörlere yönlendirilmesi ve yatırımlarla ilişkilendirilmesi yabancı yatırımlar üzerindeki olumsuz etkilerin azaltılmasına katkı sağlayabilir. Bunun yanı sıra, makroekonomik istikrarın korunması, mali disiplinin sağlanması ve öngörülebilir ekonomik politikalar, yabancı yatırımcıların güvenini arttırarak uzun vadeli sermaye girişlerini teşvik edebilir.

Bu çalışma literatüre katkı amacıyla Türkiye’de 1990-2021 dönemleri boyunca bütçe açığı, özel tasarruf ve doğrudan yabancı yatırımlar arasındaki eşbütünleşme ve nedensellik ilişkilerini kapsamlı bir şekilde ele alarak, özellikle gelişmekte olan ekonomilerde bu değişkenler arasındaki dinamiklere dair önemli bulgular sunmaktadır.

Elde edilen sonuçlar, yalnızca bütçe açıklarının ekonomik etkilerini anlamada değil aynı zamanda tasarruf politikalarının ve yabancı yatırımcı güveninin bütçe açıklarını yönetmedeki kritik rolünü ortaya koymaktadır. Bu bağlamda, çalışma politika yapıcılar için yönlendirici bir çerçeve sunarken, literatürde bu ilişkilerin başka yöntem ve tekniklerle analiz edilmesine yönelik bir temel oluşturmuştur.

KAYNAKÇA

- Ahmed, S. H. M. ve Akın, F. (2019). Bütçe açığı ile cari işlemler açığı arasında nedensellik ilişkisi: yemen uygulaması. *İş ve Hayat*, 5(9), 112-129.
- Akan, R. ve Ay, H. (2023). Bütçe açıkları üzerinde etkili olan makro ekonomik faktörlerin değerlendirilmesi. *Ekonomi Bilimleri Dergisi*, 15(2), 202-228.
- Akın, N. (2018). *Türkiye’de bütçe açıklarının ekonomik etkileri: 1980’den günümüze yaşanan ekonomik gelişmeler ve bütçe açığının sürdürülebilirliğine dair genel bir değerlendirme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Akıncı, A. ve Akça, İ. E. (2024). Türkiye’de bütçe açıkları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Nedensellik analizi. *Akademik Araştırmalar ve Çalışmalar Dergisi (AKAD)*, 16(30), 62-71.
- Akıncı, A. ve Cihantimur, N. (2024). *Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişkinin analizi* (1. Basım). İstanbul: Eğitim Yayınevi.
- Akkaya, Ö. F. (2024). *Türkiye’de doğrudan yabancı yatırım ve dış ticaret ilişkisi: Eşbütünleşme ve nedensellik analizi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Akkum, M. (2020). *Enflasyon ve bütçe açığı arasındaki ilişki: Türkiye’de tanzi ve patinkin etkilerinin test edilmesi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Akpınar, T. (2014). *Bütçe açıkları ile enflasyon arasındaki ilişki ve Türkiye üzerine bir inceleme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Altun, N. ve İnce, T. (2014). Türkiye’de üçüz açıklara ampirik bir yaklaşım: 1975-2010. *Sakarya İktisat Dergisi*, 3(2), 40-61.
- Altunöz, U. (2018). Cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı bağlamında Türkiye’nin üçüz açık analizi. *Maliye Dergisi*, 175, 115-139.
- Altunöz, U., Erdem, M. S. ve Atasaygın, S. (2023). Bütçe açığı, çıktı açığı, cari açık ve yatırım-tasarruf açığı bağlamında Türkiye’nin dördüz açık analizi. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(2), 170-192.

- Aragaw, A. D. (2021). *Seçilmiş Afrika lkelerinde bütçe açıklarının makroekonomik etkisi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Arslan, E., Bora, A. ve Grel Atlı, A. (2019). Türkiye’de bütçe açıklarının gelişimi ve finansman yöntemleri. *Social Mentality And Researcher Thinkers Journal (Smart Journal)*, 5(19), 884-898.
- Arslan, F. (2022). *Krizler ağında OECD lkelerinde tasarruf, yatırım ve ekonomik büyüme* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir.
- Atgür, M. (2020). Türkiye’de yurtiçi özel tasarruf davranışının makroekonomik belirleyicileri 2004-2018. *Iğdır Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 21, 413-436.
- Atgür, M. (2021). Türkiye’de kamu kesimi bütçe açıkları ve enflasyon ilişkisinin ARDL sınır testi yöntemi ile incelenmesi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 22(1), 231-252.
- Balık, G. (2024). *Türkiye’de ihracat ve doğrudan yabancı yatırımların kadın istihdamına etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bandırma Onyediyl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bandırma.
- Barış, A. (2015). *AB lkeleri ve Türkiye’de bütçe açığının yönetişim göstergeleri ile ilişkisi: Panel veri analizi* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tokat.
- Barut, M. E. ve elik, E. (2021). Türkiye’de sanayide tüketilen elektrik enerjisi ile ekonomik büyüme arasındaki ilişki: Granger nedensellik analizi. *Nicel Bilimler Dergisi*, 3(1), 43-58.
- Bayrak, Y. (2013). *Bütçe açığı ve cari açığın sürdürülebilirliği: Türkiye rneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Boz, M. (2022). *Küreselleşme ve bankacılık: Türk bankacılık sektöründe doğrudan yabancı yatırımların dn, bugünü ve geleceği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Manisa.

- Bozkurt, Ç. (2016). *Özel tasarrufların ekonomideki önemi ve tasarrufa ilişkin eğilim çalışması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Börü, M. K. (2022). *Bütçe açığının enflasyon üzerindeki etkisi: 1980 – 2019 yılları arasında Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, İstanbul.
- Buluş, G. C. (2024). Türkiye’de cumhuriyetten günümüze bütçe açığının serüveni. *Journal of History School*, 15(LX), 3120-3151.
- Bütçe Gerekçesi. (2024, 22 Kasım). Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/butce-gerekceleri/>
- Cengiz, K. (2024). *Türkiye’de finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerindeki etkisi* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Necmettin Erbakan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Chowdhury, K., & Saleh, A. S. (2007). Testing the Keynesian proposition of twin deficits in the presence of trade liberalisation: evidence from Sri Lanka. *Wollongong Economics Working Paper*, 9, 1-33.
- Cural, M. ve Genç, H. (2017). Maliye araştırmaları. İçinde Gerçek, A. ve Çetinkaya, Ö. (Ed.) *Türkiye’de bütçe açıkları ile kamu borçlanması arasındaki ilişki: 1970-2016 dönemi* (ss. 85-106). Bursa: Ekin Basım Yayın. Birinci Basım.
- Çakır, F., ve Ağcakaya, S. (2020). Türkiye’de kamu kesimi açıkları ve borçlanma ilişkisi üzerine ekonometrik bir analiz: 1990-2015. *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 20(39), 101-123.
- Çelik, İ. E. ve Bozkurt, G. (2024). *Finansal ekonometrik analiz: Eviews uygulamalı* (1. Basım). Ankara: Gazi Kitabevi.
- Çelik, O., & Çetiner, S. (2019). Türkiye ekonomisinde kalkınma planları ve kalkınma planlarındaki söylem değişiklikleri. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2(3), 121-131.
- Çınar, M. ve Sevüktekin, M. (2014). *Ekonometrik zaman serileri analizi - Eviews uygulamalı* (4. Basım). Ankara: Nobel Yayıncılık.

- Çobanoğulları, G. (2019). *Bütçe açığı belirsizliğinin dinamikleri: bir panel veri uygulaması* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Dağ, M. (2018). Türkiye’de bütçe açıklarının gelişimi üzerine dönemsel bir değerlendirme. *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21, 42-59.
- Dağ, M. ve Tüğen, K. (2018). Türkiye’de bütçe açıklarının nedenleri ve finansman yöntemleri: Dönemsel bir değerlendirme. *Manisa Celal Bayar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 16(2), 217-240.
- Dikmen, N. (2018). *Eviews uygulamalı ekonometriye giriş temel kavramlar ve uygulamalar* (4. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Eğilmez, M. (2016, 10 Ekim). *Bütçe açıkları borçlanarak mı para basarak mı finanse edilmeli?*. Erişim Adresi: [https://www.mahfiegilmez.com/2016/06/butce-acklar-borclanarak-m-para-basarak.html#:~:text=Bu%20ama%C3%A7la%20h%C3%BCk%C3%BCmet%20yeni%20vergiler,%20\(3\)%20Para%20basmak](https://www.mahfiegilmez.com/2016/06/butce-acklar-borclanarak-m-para-basarak.html#:~:text=Bu%20ama%C3%A7la%20h%C3%BCk%C3%BCmet%20yeni%20vergiler,%20(3)%20Para%20basmak).
- Enders, W., & Lee, B. S. (1990). Current account and budget deficits: Twins or distant cousins. *The Review of Economics and Statistics*, 72(3), 373- 381.
- Erdoğan, Z. (2023). Türkiye’de kamu açığı, para yaratılması ve enflasyon sorununun değerlendirilmesi: 2010-2020. *Holistic Economics*, 2(2), 73-84.
- Erkol, D. (2019). *Cari açık ve bütçe açığının Türk bankacılık sektörüne etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kırıkkale.
- Gökçe, C. ve Babacanoğlu, R. (2020). Türkiye’de enerji arz güvenliği riskinin makroekonomik etkileri: Vektör hata düzeltme modeli. *Ekonomi Politika ve Finans Araştırmaları Dergisi*, 5(1), 158-176.
- Güneş, S. ve Yıldırım, C. (2017). Kredi genişlemesi ile cari açık arasındaki ilişki: Türkiye örneği. *Aydın İktisat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 43-60.
- İntaş, Ö. (2019). 24 ocak 1980 ekonomik kararların Türkiye ekonomisine etkileri, yansıması ve sonuçları (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır.

- İpek, E. ve Akar, S. (2016). Bütçe açığı ve enflasyon arasındaki ilişki: Türkiye için ampirik bir analiz. *Marmara Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 38(2), 167-189.
- İpek, E. ve Kızılgöl, Ö. A. (2016). Türkiye ekonomisinde üçüz açık/triple deficit in Turkish economy. *Ege Akademik Bakış*, 16(3), 425-441.
- Kahiloğulları, A. ve Erasa Akça, İ. (2021). Cari açık ve bütçe açığı ilişkisi: Türkiye örneği. *Gaziantep Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 3(2), 137-151.
- Kanca, O. C. (2012). 1950-1960 arası Türkiye’de uygulanan sosyo-ekonomik politikalar *Mustafa Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 9(19), 47-63.
- Karabulut, Ş., Ekinci, R. ve Tüzün, O. (2017). Feldstein-Horioka hipotezinin Türkiye’de kamusal ve özel tasarruf-yatırım dengesi açısından analizi. *International Journal of Public Finance*, 2(2), 176-195.
- Karanfil, M. ve Kılıç, C. (2015). Türkiye ekonomisinde üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Zaman serisi analizi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 11(24), 1-20.
- Karayılmazlar, E. ve Berk, E. (2017). Bütçe açığının, cari açık, ekonomik büyüme ve enflasyon üzerindeki etkileri: Türkiye örneği. *Pamukkale Journal of Eurasian Socioeconomic Studies*, 4(1), 26-36.
- Kaya, M. (2016). Türkiye’de cari açık sorunu ve nedenleri. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(10), 51-75.
- Kayhan, E. (2024). *Finansal gelişme ve doğrudan yabancı yatırımların ticari açıklığa etkisi: Türkiye ekonomisi üzerine bir uygulama* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Mersin Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Mersin.
- Kaymaz, K. (2019). *Bütçe dengesi ve özel tasarruflar arasındaki ilişki* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Giresun Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Giresun.
- Ketboğa, M. (2019). Türkiye’de dış ticaret açığı sorunun nedenleri ve katma değeri düşük ürün ihracatının dış ticaret açığı içindeki yeri ve çözüm önerileri. *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 9(2), 209-224.

- Kılıç Satıcı, H. (2019). *Gelişmekte olan ülkelerde bütçe açığı, döviz kuru ve enflasyon ilişkisi: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Kıratoğlu, E. (2024). Bütçenin yüzyılı: Cumhuriyetten günümüze bütçe politikaları. *JOEEP: Journal of Emerging Economies and Policy*, 9(1), 21-34.
- Kızılkaya, O. ve Öztutuş, F. (2018). Türkiye’de üçüz açık hipotezinin geçerliliği: Nedensellik analizi. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 17(68), 1476-1488.
- Koç Aytekin, G. (2019). Doğrudan yabancı yatırımlar, belirleyicileri ve ekonomik etkileri. *Ufuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 8(15), 255-278.
- Koç Yıldız, S. (2017). *Bütçe açıkları belirleyicilerinin ekonometrik analizi: Türkiye örneği (2006-2015)* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Köroğlu, Y. E. (2019). *Doğrudan yabancı yatırım ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ve Polonya örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Küçüksucu, M. (2012). *Türkiye’de bütçe dengesi ve cari işlemler dengesi arasındaki ilişki: 1998-2011 dönemine ait ampirik bir uygulama* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya.
- Maraş, G. ve Dumrul, C. (2019). Türk ekonomisinde bütçe açığı ve enflasyon ilişkisinin sınır testi yaklaşımı ile eş-bütünleşme analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 54, 314-342.
- Merkezi Yönetim 2012 Yılı Genel Faaliyet Raporu. (2025, 17 Ocak). Erişim Adresi: https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2019/11/GenelFaaliyetRaporu_2012.pdf
- Merkezi Yönetim Bütçe Gerçekleşmeleri ve Beklentiler Raporu. (2024, 28 Temmuz). Erişim Adresi: <https://www.sbb.gov.tr/butce-merkezi-yonetim-butce-gerceklesmeleri-ve-beklentiler-raporlari/>
- Okutan, Ş. (2015). 2000-2014 yılları Türkiye ekonomisindeki kamu açıkları ve makroekonomik etkileri. *International Journal of Social Sciences and Education Research*, 1(4), 1155-1168.

- Özcan, B. ve Peker, A. E. (2018). Özel tasarrufun belirleyenleri: Türkiye örneği. *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 28(2), 179-197.
- Özdemir, Ü., Kantürk Yiğit, G. ve Oral, M. (2016). Cumhuriyetten günümüze ekonomi politikaları bağlamında Türk dış ticaretinin gelişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 21(35), 149-174.
- Özmen, M. F. (2019). *Cari açık-bütçe açığı-ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye ekonomisi örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Hasan Kalyoncu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Özsoy, A. (2018). *Bütçe açığı ile ekonomik büyüme ilişkisinin ampirik analizi: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Sivas Cumhuriyet Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sivas.
- Öztürk, Y. (2023). Üçüz açık hipotezinin gelişmiş ülkeler için analizi. *TESAM Akademi Dergisi*, 10(2), 697-724.
- Pişkin, B. ve Ökte, M. (2023). Cumhuriyetin 100. yılında Türkiye ekonomisi. İçinde A. İncekara ve S. A. Oktar (Ed.), *1961 Anayasasının şekillendirdiği yürütme erkinin ve kurumların ekonomi politiği: 1960-1980 dönemi Türkiye ekonomisi* (ss. 35-46). İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınevi.
- Samırkaş, M. C. ve Samırkaş, M. (2015). Türkiye'de üçüz açık hipotezinin geçerliliği üzerine ampirik bir çalışma. *Aksaray Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 7(3), 23-32.
- Sarı, S. ve Yıldırım, K. (2022). Özel tasarrufları belirleyen faktörlerin ARDL yöntemiyle incelenmesi: Türkiye ekonomisi için bir uygulama. *Abant Sosyal Bilimler Dergisi*, 22(1), 375-389.
- Sarıkovanlık, V., vd., (2020). *Finans biliminde ekonometri uygulamaları* (2. Basım). Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Sever, E. ve Demir, M. (2007). Türkiye'de bütçe açığı ile cari açık arasındaki ilişkilerin VAR analizi ile incelenmesi. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 47-63.
- Sürekcı, D. (2011). Türkiye'de üçüz açıklar olgusunun analizi: Dinamik bir yaklaşım. *Yönetim ve Ekonomi Dergisi*, 18(1), 51-69.

- Sürmen, S. (2020). *Bütçe açıklarının başlıca makroekonomik değişkenler üzerine etkisi: Türkiye örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Tekirdağ.
- Şahbaz, A., Buluş, A. ve Kaleci, F. (2016). Dışa açıklık, doğrudan yabancı yatırımlar ve yoksulluk ilişkisi: Türkiye örneği. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 15(4), 1106-1117.
- Takım, A. (2011). Türkiye’de 1960-1980 yılları arasında uygulanan kalkınma planlarında maliye politikaları. *Maliye Dergisi*, 160(1), 154-176.
- Tarhan, F. Ç. (2014). *Cari işlemler açığı-bütçe açığı ilişkisi: 1950-2012 dönemi Türkiye uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Teyyare, E. (2018). Tasarruf-yatırım-kurumsal kalite ilişkisine yönelik bir analiz: Türkiye örneği. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(1), 119-139.
- Topalhan Demirkapı, D. (2022). *Demokrasi ve bütçe açığı ilişkisi: 1980-2020 için Türkiye üzerine ampirik bir analiz* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Osmaniye.
- Tosun, S. (2022). *Finansal okuryazarlık düzeyi ile tasarruf davranışlarının incelenmesi-Bartın ili kamu ve özel sektör çalışanları uygulaması* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Bartın Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bartın.
- Türkay, H. (2013). Türkiye’de cari açık, bütçe açığı ve yatırım-tasarruf açığı ilişkisi. *Cumhuriyet Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 14(2), 253-269.
- Usta, E. (2024). *Bütçe açığı ve borç sürdürülebilirliği: Türkiye ve seçilmiş ülke uygulamaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi). Manisa Celal Bayar Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Manisa.
- Ustaoglu, E. (2021). Yabancı yatırım, finansal gelişme ve ekonomik büyüme ilişkisi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 17(3), 681-710.
- Üçler, G. (2017). Doğrudan yabancı yatırımlar için kurumların önemi: Gelişmekte olan ülkeler üzerine ekonometrik bir analiz. *Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar*, 54(627), 73-85.

- Yaroğlu, H. (2022). *Doğrudan yabancı yatırımların ekonomik büyüme üzerine etkisi: Gelişmekte olan ülkeler örneği* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Recep Tayyip Erdoğan Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Rize.
- Yener, M. F. (2024). *Doğrudan yabancı yatırımlar ve ekonomik özgürlüklerin G-20 ülkelerinin ekonomileri üzerindeki etkileri* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Gaziantep.
- Yıldız, A. D. (2020). *Özel tasarrufun belirleyicileri: Seçilmiş MENA ülkeleri üzerine bir çalışma* (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyon.
- Yılmaz, H. ve Tütüncü, A. (2020). Türkiye’de bütçe açığı–cari açık ilişkisi: Zamanla değişen nedensellik testi (1975-2017). *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 15(1), 47-60.

DİZİN**-B-**

Bütçe Açığı, v, viii, ix, x, xi, 2, 5, 7, 8, 9, 11, 17, 18, 19, 20, 21, 22, 34, 49, 50, 52, 57

-E-

Ekonomi, ix, 5, 28, 29, 63, 65, 66, 69

-G-

Granger Nedensellik Testi, v, x, 57

-J-

Johansen Eşbütünleşme Testi, v, x, 55

-T-

Tasarruf, v, x, 2, 41, 42, 43, 49, 50, 52, 70

Türkiye, vii, xii, 2, 8, 12, 14, 16, 22, 23, 25, 26, 27, 28, 29, 30, 31, 32, 33, 34, 35, 36, 37, 49, 50, 52, 57, 59, 60, 61, 63, 64, 65, 66, 67, 68, 69, 70, 71

-Y-

Yabancı Yatırım, vii, ix, x, xii, 44, 46

Yatırım, v, x, 10, 45, 49, 50